

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH  
FILOZOFICKÁ FAKULTA  
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ANTONÍN KNÍŽEK (1890-1974) VE SLUŽBÁCH  
DEMOKRATICKÉHO IDEÁLU

Vedoucí práce: doc. Dagmar Blümllová, CSc.

Autor práce: Lenka Zemanová

Studijní obor: Historie - Bohemistika

Ročník: 3.

2012

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 15. května 2012

.....

podpis

## **Poděkování**

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především paní doc. Dagmar Blümlové, CSc. za její podporu, trpělivost, cenné rady a připomínky při vedení této práce. Velký dík patří také zaměstnancům Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze za jejich ochotu a vstřícnost.

## **Anotace**

### **Antonín Knížek (1890-1974)**

#### **ve službách demokratického ideálu**

Předkládaná bakalářská práce zachycuje život neobyčejného starohradského rodáka, legionáře a učitele Antonína Knížka.

Práce je napsána na základě prostudování odborné literatury a osobního fondu Antonína Knížka uloženého v Literárním archivu Památníku národního písemnictví Praha (odloučené pracoviště Staré Hrady).

Bakalářská práce je rozdělena na tři tematické části. První reflektuje život Antonína Knížka od narození až po úmrtí. Vzhledem k jeho životním datům (1890-1974) se ho výrazně dotýkaly obě světové války. To se odráželo jak v jeho učitelském a výchovném působení, tak i v jeho díle. Další část pojednává o období, které strávil v československých legiích na Rusi. Díky dochovaným legionářským deníkům se snaží zmapovat Knížkův myšlenkový svět v letech 1917-1920. Třetí a poslední část se zaměřuje na rozmanitou literární tvorbu Antonína Knížka.

## **Abstract**

### **Antonín Knížek (1890-1974)**

#### **in the services of the democratic ideal**

This thesis captures the unusual life of legionary and teacher Antonín Knížek, native to Staré Hrady.

Based on studies of literature and personal collection of Antonín Knížek placed in the literary archive of the Monument of national literature in Prague (secluded division in Staré Hrady).

Thesis is divided into three thematic parts. The first reflects the life of Antonín Knížek from birth to his death, which due to his lifespan (1890-1974) was largely influenced by both world wars, as shown in both his educational activities and literary works. Next part deals with his era in the Czechoslovak Legion in Russia. Based on his extant diaries, an effort is made to map Knížek's intellectual world of 1917-1920. The third and last part is aimed at variety of his literary works.

# Obsah

Úvod .....	7
<b>I. Životní příběh Antonína Knížka.....</b>	<b>11</b>
Od počátku... ..	11
Cestou k legiím .....	18
„Nestačí dát chleba, je třeba též hřejivého tepla a srdce“ .....	23
Legionářem v době strachu a beznaděje (1939-1945) .....	27
„Zpět do starých dobrých kolejí“ .....	30
<b>II. Za ideálem národní svobody.....</b>	<b>33</b>
Vznik a význam československých legií na Rusi .....	33
Myšlenkový svět legionáře Antonína Knížka .....	34
<b>III. Literární tvorba Antonína Knížka .....</b>	<b>39</b>
Pohádka o paní Masarykové .....	40
Malíř Jaroslav Skrbek v Libáni – aneb jak se za Rakouska studovalo .....	42
Rodnému kraji.....	44
Tajemství čísla 28 .....	46
Národní odboj na Jičínsku 1939-1945 .....	48
<b>Závěr .....</b>	<b>50</b>
<b>Seznam zkratk .....</b>	<b>52</b>
<b>Prameny a literatura .....</b>	<b>53</b>
<b>Seznam příloh.....</b>	<b>56</b>
<b>Přílohy.....</b>	<b>58</b>

## Úvod

O působení legionářů v Rusku, ve Francii či v Itálii se toho ví mnoho. Díky několika sborníkům a dalším odborným publikacím věnovaným československým legiím a jejich bojům za samostatnost Československa si trůfám tvrdit, že je jejich odkaz zachován i v dnešní době.<sup>1</sup> Méně prostoru je stále věnováno životním příběhům samotných legionářů. Ačkoliv by se mohlo zdát, že mnohdy vystupovali jako jeden muž, opak byl pravdou. Legionáři byli rozdílní lidé, různých mravů, názorů a náboženství. Zřejmě to se také stalo prvotním impulsem k sepsání této práce. Touha věnovat větší prostor odkazu jednotlivce. Snaha zachytit nejen jeho legionářské působení, ale také jeho život před první světovou válkou a po ní.

S Antonínem Knížkem jsem se seznámila prostřednictvím příspěvku Bohumila Jirouška ve sborníku *Československé legie a první světová válka*.<sup>2</sup> Ačkoliv mne se Starými Hradý nepojí žádná vazba, jeho osobnost mě okamžitě zaujala. V jeho osobě se totiž mísila zajímavá kombinace učitele, vychovatele a ruského legionáře. Měla jsem tak jedinečnou příležitost sledovat postupný vývoj těchto Knížkových životních rolích a jejich vzájemné prolínání. Má bakalářská práce nazvaná *Antonín Knížek (1890-1974) ve službách demokratického ideálu* se pokouší o ustavení hierarchie jeho osobních a společenských hodnot.

Antonín Knížek se narodil roku 1890 ve Starých Hradech, obecnou a měšťanskou školu vychodil v Libáni a Ústav ku vzdělávání učitelů navštěvoval v Jičíně. Je tedy zřejmé, že ho jeho rodný kraj musel nějakým způsobem ovlivnit. To je patrně nejvíce zřetelné v jeho literární činnosti. Při tvorbě této práce jsem tuto skutečnost tedy rozhodně nemohla opomenout a důkladně jsem se seznámila s regionální literaturou. Využila jsem zejména práce Ladislava Lukáše a Františka Vojtíška<sup>3</sup>, díky níž jsem poznala historii Libáň, Starých Hradů a přilehlých obcí. Jako vynikající zdroj se mi rovněž ukázaly být velice přehledné internetové stránky jednotlivých obcí<sup>4</sup>, z nichž jsem čerpala informace o jejich historii a současném životě.

---

<sup>1</sup> Neopomenutelná je také činnost Československé obce legionářské. Více [online zdroj] <<http://obeclegionarska.cz/>>.

<sup>2</sup> Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Knížek a sibiřská anabáze*, in: *Československé legie a první světová válka*, České Budějovice 2002, s. 128-132.

<sup>3</sup> Ladislav LUKÁŠ; František VOJTÍŠEK, *Libáň: 650 let města*, Libáň 1974.

<sup>4</sup> Jedná se např. o internetové stránky města Jičín [online zdroj] <<http://www.jicin.org/cs/region/jicin.html>>, (3. 1. 2012).

Při rekonstrukci Knížkova studentského života mi byla užitečná práce Jana Šafránka<sup>5</sup>. Ačkoliv je dovedena pouze do roku 1895, i tak mi pomohla udělat si alespoň základní představu o rakousko - uherském školství.

Antonín Knížek byl mezi léty 1917-1920 legionářem u střeleckého pluku M. J. Husa. Abych se lépe seznámila s jeho tehdejší životním prostorem, využila jsem několik zajímavých publikací, které se vztahují k činnosti a významu československých legií na Rusi. V tomto směru byla pro mě velmi přínosná práce Roberta Saka *Anabáze*<sup>6</sup> a Miroslava Honzíka *Legionáři*<sup>7</sup>. Rovněž nemohu opomenout příspěvek Františka Hanzlíka, *Legie v Rusku, v Itálii a ve Francii v letech 1914-1918 na cestě k samostatné Československé republice*<sup>8</sup>. Krátce jsem nahlédla i do knihy od Miloslava Alexeje Fryščoka<sup>9</sup>. Legiím se okrajově věnoval Ivan Šedivý ve své knize *Češi, české země a Velká válka*<sup>10</sup>. Velice zásadní se pro mě stala disertační práce Dalibora Váchy<sup>11</sup>, která mě zavedla do každodenního života legionářů na Rusi v letech 1914-1918. Na základě prostudování pramenů osobní povahy a legionářské literatury se Dalibor Vácha se ve své práci zabývá počátky České družiny, podmínkami v zajateckých táborech, ale také legionářskou každodenností přinášející s sebou často nemoci a zranění. Díky tomu jsem mohla pochopit mnohé, zpočátku nejasné, Knížkovy myšlenkové pochody.

Legiím a vzniku samostatného Československa se zabývali také např. Jan Galandauer<sup>12</sup> a Jiří Kovtun<sup>13</sup>, s jejichž pracemi jsem se rovněž setkala.

Po návratu z legií se Antonín Knížek vrátil ke svému učitelskému povolání. Již v roce 1923 se ale stal ředitelem Domova legionářských sirotek v Praze, kde setrval do roku 1928. Poté začal pracovat v Podpůrném fondu legionářském a jiných veřejně činných organizací. K základnímu porozumění a zasazení Antonína Knížka do

---

či obce Velké Chomutice [online zdroj]

<<http://www.podchlumi.cz/chomutice/index.php?nid=411&lid=cs&oid=299>>, (1. 2. 2012).

<sup>5</sup> Jan ŠAFRÁNEK, *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769-1895: příspěvek k dějinám českého školství*, Praha 1897.

<sup>6</sup> Robert SAK, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920)*, Jinočany 1996.

<sup>7</sup> Miroslav HONZÍK, *Legionáři*, Praha 1990.

<sup>8</sup> František HANZLÍK, *Legie v Rusku, v Itálii a ve Francii v letech 1914-1918 na cestě k samostatné Československé republice*, in: *Demokratické principy vzniku Československa*, Sborník referátů z vědecko – osvětové konference k 80. výročí vzniku ČSR, Brno 1998, s. 23-38.

<sup>9</sup> Miloslav Alexej FRYŠČOK, *Legionáři, car a rudá vlajka*, Brno 1998.

<sup>10</sup> Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2001.

<sup>11</sup> Dalibor VÁCHA, *Život v legiích. Českoslovenští dobrovolci na Rusi 1914-1918*. Disertační práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2012.

<sup>12</sup> Jan GALANDAUER a kol., *O samostatný československý stát 1914-1918*, Praha 1992.

<sup>13</sup> Jiří KOVTUN, *Masarykův triumf*, Praha 1991.



meziválečného období mi nejvíce pomohla zejména práce Zdeňka Kárníka, *České země v éře první republiky (1918-1938)*<sup>14</sup>.

Počátek války znamenal pro legionáře Antonína Knížka konec veškerých veřejných aktivit. Legionáři, jeden z hlavních pilířů samostatného Československa, byli pro nacistickou moc logicky značně nepohodlní. Do této problematiky mě uvedl příspěvek Leoše Nikrmajera, *Legionářská otázka v období protektorátu* ve sborníku *Československé legie a první světová válka*<sup>15</sup> a také některé příspěvky z publikace *Česká společnost za velkých válek 20. století*<sup>16</sup>.

Co se týká pramenné základny, tak zde je pro mě samozřejmě největším přínosem osobní fond Antonína Knížka uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví Praha, v odloučeném pracovišti Staré Hrady. Ve třech kartonech, které fond obsahuje, jsem se mohla dokonale seznámit se všemi jeho životními i společenskými rolemi. Pro mé prvotní zorientování se mi stal velkou oporou jeho vlastní životopis, který Knížek napsal ve svých necelých osmdesáti letech, a velice podrobně v něm zrekapituloval svůj dosavadní život. Velice zásadní pro mou práci byly bezpochyby také jeho legionářské deníky z let 1917-1920, které se rovněž nacházejí v jeho pozůstalosti. O jednotlivých bojích, kterých se Knížek účastnil, se toho mnoho nedozvíme. Zato jsou plné jeho úvah a myšlenek o smyslu války. Ve fondu Antonína Knížka může badatel objevit i několik Knížkových rukopisů. Jedná se o různé žánry různé kvality. Převážná část je věnována odboji na Jičínsku za druhé světové války, odbojovým skupinám a jejím výrazným osobnostem. Součástí nerozsáhlého fondu jsou také doklady osobní povahy a přijatá i odeslaná korespondence, ve které převažují dopisy týkající se Knížkovy literární činnosti.

Pokud jde o vydané prameny, budu jmenovat zejména práci Edvarda Beneše *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa I-III*<sup>17</sup>. Autor zde mapuje důvody počátku první světové války, domácí a zahraniční odboj, ale také potíže, se kterými se českoslovenští legionáři na Rusi museli potýkat po říjnové revoluci. Zajímavá je také několikadílná publikace, která vznikla pod vedením

---

<sup>14</sup> Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1938)*, Praha 2003.

<sup>15</sup> Jan GEBHART – Ivan ŠEDIVÝ (edd.), *Česká společnost za velkých válek 20. století. Pokus o komparaci*, Praha 2003.

<sup>16</sup> Leoš NIKRMAJER, *Legionářská otázka v období protektorátu*, in: *Československé legie a první světová válka*, České Budějovice 2002, s. 133-139.

<sup>17</sup> Edvard BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa I-III*, Praha 1935.

redaktora Adolfa Zemana, *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly československé legie I-III*<sup>18</sup>. Zmíněný titul obsahuje mnoho vzpomínek legionářů a zajatců.

Má bakalářská práce je rozdělena na tři části a ty ještě na několik menších kapitol. První část se zabývá životem Antonína Knížka. Pomocí biografické metody a komparace se v pěti kapitolách snažím začlenit jeho životní příběh sevřený dvěma světovými války do struktury výchovného ideálu první republiky.

V druhé části své práce se věnuji Knížkovu legionářskému působení v letech 1917-1920. Počátek je věnován vzniku československých legií v Rusku, jejich činnosti a poslání. Spolu s důrazem na dějiny každodennosti následuje samotná analýza Knížkových legionářských deníků z let 1917-1920. V žádném případě jsem se nesnažila podat přesný popis historických událostí. Spíše mi šlo o postihnutí myšlenkového světa jednoho československého legionáře.

V poslední části se snažím přiblížit Knížkům literární odkaz. Začínám seznámením čtenáře s jeho rozmanitým dílem, sleduji drobné podněty, které ho vedly k jeho sepsání. Poté se věnuji literární analýze pěti vybraných titulů z Knížkovy tvorby. Díla jsou řazena chronologicky. Vedle povídky, básnické sbírky a historické reportáže, které jsou zajímavým zdrojem pro poznání každodennosti, tu mají pochopitelně své místo jeho *Pohádka o paní Masarykové*<sup>19</sup> a historická práce *Národní odboj na Jičínsku v letech 1939-1945*<sup>20</sup>, které se jako jediné dočkaly knižního vydání.

Bakalářská práce *Antonín Knížek (1890-1974) ve službách demokratického ideálu* je drobným příspěvkem k osvětlení života starohradského rodáka, legionáře, učitele, vychovatele a kronikáře Antonína Knížka.

Součástí práce jsou také Knížkovy osobní fotografie a textové přílohy, které dokreslují jeho životní příběh.

---

<sup>18</sup> Adolf ZEMAN a kol. (edd.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly československé legie I-III*, Praha 1926-1927.

<sup>19</sup> Antonín KNÍŽEK, *Pohádka o paní Masarykové*, Strážnice 1932.

<sup>20</sup> TÝŽ, *Národní odboj na Jičínsku 1939-1945*, Jičín 1975.

# I. Životní příběh Antonína Knížka

## Od počátku...

*„Drahý můj rodný kraj  
vždy zněl mi písněmi,  
život můj vůněmi  
naplnil Český ráj.“<sup>21</sup>*

Antonín Knížek se narodil 6. dubna roku 1890 ve Starých Hradech u Libáně jako syn zedníka a služebné. Staré Hrady, Libáň, ale také Jičín byla místa, která měl po celý svůj život nejraději a se kterými měl spojeno mnoho hezkých vzpomínek. Prožil tam celé své dětství, studentská léta a také první lásky.

Nahlédneme – li krátce do historie Libáně, čítající v době Knížkova narození 1865 obyvatel<sup>22</sup>, zjistíme, že osudy tohoto městečka byly odedávna úzce spjaty s nedalekými Starými Hradý. Název této obce je totiž odvozen od hradu Stará a její majitelé, mezi něž se řadil např. Jiřík Pruskovský z Pruskova<sup>23</sup>, měli po dlouhá staletí Libáň v držení. První zmínka o rodišti českého historika a archiváře Josefa Emlera<sup>24</sup> pochází z první poloviny 14. století. Na město byla Libáň povýšena roku 1574 za vlády Maxmiliána II. Patrně největšího rozkvětu dosáhla především v devatenáctém století, kdy se začal prosazovat průmysl a výrazně se rozšířila spolková činnost. Byl založen Sbor dobrovolných hasičů, Dámský spolek či Tělocvičná jednota Sokol.<sup>25</sup>

<sup>21</sup> Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha – Staré Hrady (dále jen LA PNP), fond Antonín Knížek, kart. 1, *Rodnému kraji*, rkp. sbírky básní, báseň *At' zní hlas sonetů*.

<sup>22</sup> Srov. dle předběžných výsledků sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 žije v současné době v Libáni 1702 obyvatel, heslo *Výsledky sčítání lidu*, [online zdroj], dostupné z: <[http://notes2.czso.cz/sldb2011/cd\\_sldb2011\\_11\\_12/index\\_html\\_files/CZ052\\_PVKR13-.pdf](http://notes2.czso.cz/sldb2011/cd_sldb2011_11_12/index_html_files/CZ052_PVKR13-.pdf)>, (3. 1. 2012).

<sup>23</sup> Hrad Stará (Staré Hrady) získal v roce 1571. Původně gotický hrad nechal záhy přestavit na renesanční zámek. Po Jiříkově smrti připadlo panství jeho synu Oldřichovi.

<sup>24</sup> Josef Emler (1836-1899) byl český historik, archivář a vydavatel edic, v letech 1861-1864 člen redakce Riegrova slovníku naučného, od roku 1871 archivářem hlavního města Prahy, řádný člen České akademie věd. Heslo *Josef Emler*, *Ottův slovník naučný*, XVIII. díl, *Dřevěné stavby – falšování*, Praha 1894, s. 583-585.

<sup>25</sup> Heslo *Libáň*, [online zdroj], dostupné z: <<http://www.mestoliban.cz/index.php?nid=777&lid=cs&oid=42770>>, (3. 1. 2012). Srov. *Ottův slovník naučný*, heslo *Libáň*, XV. díl, *Krajčij – Ligustrum*, Praha 1900, s. 1008. Dále též František VOJTÍŠEK a Ladislav LUKÁŠ, *Libáň: 650 let města*, Libáň 1974.

Otec Antonína Knížka, rovněž Antonín (1859–1943), pocházel z obce, stojící nedaleko Starých Hradů, Sedliště. V mládí pracoval jako kočí u tamějších sedláků. Teprve až později se vyučil zedníkem a u toho řemesla už zůstal. Knížkova matka Kateřina, rozená Kozáková (1862–1931), se narodila v obci Brada u Jičína. Dětství neměla příliš veselé. V pouhých sedmi letech jí zemřela maminka a ona zůstala jen sama s tatínkem. Ten se sice znovu oženil, ale nevlastní matka ji nikdy nepřijala za svou. Kateřina sloužila v měšťanských rodinách. Tam se naučila nejen výborně vařit ale také hospodařit.<sup>26</sup>

Kateřina a Antonín Knížkovi (příloha č. 3) měli celkem pět dětí, které společně vychovávali ve Starých Hradech v domě čp. 14. Dospělosti se však, zřejmě kvůli nedostatečné zdravotnické péči, dožily pouze dvě – druhorozený Antonín a jeho o dva roky mladší sestra Anna.

Tonák, jak ho oslovovala maminka, vyrůstal jako obyčejné venkovské dítě. Hrál si rád na indiány, na čmucharou, ale také pásal krávy nebo husy.

V letech 1896-1906 navštěvoval Antonín Knížek obecnou a měšťanskou školu v Libáni. Patřil zde k žákům, kterým učení nečinilo velké potíže. Míval samé jedničky. Nejraději měl ale hodiny přírodopisu s Karlem Smržem. Bavila ho ale i matematika nebo kreslení, které vyučoval František Sýkora, čestný občan města. Nakonec ani výuka té „suché češtiny“, jak ji sám nazval, a dějepisu nebyly špatné. Libánští učitelé mu však předali mnohem víc než „jen“ své znalosti. Svědčí o tom jedna příhoda, která se odehrála v Antonínově třídě při hodině Františka Sýkory: „Přišla za ním do školy matka jednoho spolužáka se stížností, že syn se k ní neslušně chová. Pan učitel Sýkora zanechal matematického výkladu a vypravoval nám o lásce k rodičům, hlavně k matce. Po příkladném životě své matky nám ukazoval, že kdyby mu svět dával všechny své poklady, že by si nechal ten nejdražší – lásku mateřskou, kterou ničím nenahradíš.“<sup>27</sup> Antonín Knížek si tato slova vzal k srdci. Svě matky si nesmírně vážil a ctil ji. Každou neděli po ranní mši políbil matčiny ruce, čímž jí chtěl poděkovat za lásku a úsilí, které mu dennodenně věnuje. Velice si cenil její lidskosti, šetrnosti a pracovitosti. Ačkoliv byla kolikrát moc unavená, svým dětem to ani slůvkem nedala znát. Antonín jí později věnoval jednu ze svých básní, ve které sám sebe nazývá velkým dlužníkem.<sup>28</sup>

---

<sup>26</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>27</sup> Tamtéž, *Na libáňskou školu vzpomínám rád*, rkp. vzpomínky, s. 2.

<sup>28</sup> Tamtéž, kart. 2, *Rodnému kraji*, rkp. sbírky básní, báseň Matčiny ruce.

Knížkovu budoucnost patrně nejvýrazněji ovlivnil učitel a výborný zpěvák Karel Chvalovský<sup>29</sup>. Díky jeho přímluvě u Knížkových mohl Antonín Knížek po skončení měšťanské školy studovat. Původně měl „jít do učení“. Tato varianta byla pro nepřilíš majetné Knížkovy finančně únosnější. Chvalovskému se však nadějného žáka zželelo a Knížkovy přesvědčil o smyslu studia pro jejich syna. Už tehdy zřejmě tušil, že by se z chytrého a bystrého žáka mohl stát jednou dobrý učitel.

Výběr dalšího vzdělání byl pro Antonína Knížka poměrně jednoduchý. Měl rád děti, líbilo se mu učitelské povolání a po přímluvě Chvalovského mu nic nebránilo v tom zkusit své štěstí v Ústavu ku vzdělávání učitelů v Jičíně. Příjímací požadavky, které zahrnovaly např. tělesnou způsobilost, náležitě přípravné vzdělání, mravní bezúhonnost nebo také dosažení patnáctého roku věku v době nástupu do ústavu, bez problémů splnil a byl přijat k řádnému studiu<sup>30</sup>.

Následující čtyři roky strávil Antonín v Jičíně. Malebné město, které se nachází v Českém ráji a leží na řece Cidlině, bylo založeno mezi léty 1297-1304. K jeho značnému rozkvětu došlo v období třicetileté války. Tehdy město a přilehlé okolí patřilo Albrechtu Václavu Eusebiovi z Valdštejna<sup>31</sup>. Ten se snažil své panství uchránit před hrůzami války, a proto se také Jičínu říkalo Terra felix neboli Šťastná země. Jičín se zapsal do historie ještě několikrát. Zřejmě nejvýrazněji v roce 1813, kdy se na zdejším zámku sešli představitelé protinapoleonské aliance, a dále pak ještě 29. 6. roku 1866, kdy se zde odehrála jedna z bitev prusko – rakouské války. Posledními majiteli byl šlechtický rod Trauttmansdorffů.<sup>32</sup>

Mladý nadějný student Antonín Knížek prožíval v Jičíně jedno ze svých nejbezstarostnějších období. Snad jen nedostatek peněz mu někdy přiděloval starosti. Našetřit jedenáct zlatých každý měsíc, které postačovaly pouze na základní výdaje (byť a půl strava<sup>33</sup>), a minimálně ještě čtyři další na oblečení a knihy do školy bylo pro Knížkovy často velice obtížné. Antonín si proto podobně jako mnoho dalších studentů

---

<sup>29</sup> Karel Chvalovský – sborníkem zpěváckého spolku Smetana v Jičíně, jeho syn Karel Chvalovský ml. (1902 – 1977) podědil otcovo hudební nadání a stal se dirigentem a hudebním skladatelem.

<sup>30</sup> Více k přijímacímu řízení v Ústavech ku vzdělávání učitelů Jan ŠAFRÁNEK, *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769-1895: příspěvek k dějinám českého školství*, Praha 1987, s. 212.

<sup>31</sup> Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna (1583-1634) byl český šlechtic a vojevůdce.

<sup>32</sup> Heslo Jičín, [online zdroj], dostupné z: <<http://www.jicin.org/cs/region/jicin.html>>, (3. 1. 2012). Srov. Ottův slovník naučný, heslo Jičín, XIII. díl, Jana – Kartas, Praha 1898, s. 348-350.

<sup>33</sup> Tehdy poměrně běžné, neboť tzv. celou stravu si mohli dovolit pouze studenti z měšťanských a úřednických rodin. Půl strava většinou obnášela kávu k snídani, oběd a odpolední kávu. Večeře se do již zmíněné půl stravy nezapočítávala. LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, *Malíř Jaroslav Skrbek v Libáni – aneb jak se za Rakouska studovalo*, rkp. povídky.

přivydělával doučováním. Občas mu vypomohl i libáňský forman, když mu tzv. na přilepšenou přivezl kus chleba nebo dle Knížkových slov „předobry štrúdl“.<sup>34</sup>

Během svých studií se Antonín Knížek opět setkal se svým učitelem z měšťanské školy Karlem Smržem, který ho již jako žáka poutal svým neotřelým výkladem o přírodě. Smrž nyní působil jako cvičný učitel na jičínském Ústavu ku vzdělávání učitelů. Jeho hodiny byly dle Knížka pedagogické koncerty. Svým studentům, kandidátům učitelství, během nich ukazoval, že „učitelství není řemeslo, ale tvořivé umění a poslání v národě, jehož cílem je výchova žáka v dobrého člověka.“<sup>35</sup>

V červnu roku 1910 se studium Antonína Knížka chýlilo ke konci, čekala ho zkouška z dospělosti. Povinně ji konal např. z jazyka českého, matematiky, z přírodopisu či zeměpisu, ze kterých si odnesl známku chvalitebnou. Jako nepovinný předmět si zvolil německý jazyk, v němž byly jeho znalosti ohodnoceny známkou dobře. Svá studia definitivně zakončil 27. června s vyznamenáním.<sup>36</sup> Dříve než opustil pomyslné brány svého studentského života, pronesl k němu několik památných slov jeho profesor Karel Navrátil: „Jste chytrý, ale máte nevymáchanou hubu, kterou někdy otevíráte na nepravém místě, což Vám může v životě škodit. Přesto Vám přeji štěstí.“<sup>37</sup>

Antonín Knížek se jako absolvent učitelského ústavu mohl stát pouze zatímním podučitelem nebo učitelem na veřejných národních školách. K tomu, aby byl způsobilý k samostatnému učitelskému úřadu na školách obecných<sup>38</sup>, musel po zkoušce z dospělosti minimálně dva roky učit na veřejné národní škole a poté vykonat zkoušku.<sup>39</sup>

Za učitelský stůl Knížek usedl poprvé ve Staré Vodě<sup>40</sup>. Strávil tady dva a půl měsíce jako výpomocný učitel. Poté odešel do Lužce nad Cidlinou<sup>41</sup>, kde prožil rovněž

---

<sup>34</sup> V této době se začal Antonín Knížek výrazně levicově vyhraňovat. „Již jako student jsem si všímal, jak žije zemědělské dělnictvo. Poznal jsem ratejny, místnosti s hliněnou podlahou, v nichž bydlelo společně i několik rodin zemědělských dělníků. Stůl, lavice, sporák a slavníky na zemi byly často jediným vybavením. Poslouchal jsem reptání dělníků před místní kořalnou, kde hledali zapomnění na bídu života. Tyto obrazy chudé vesnice mne přivedly na stranu utlačovaných a ponížených, proti kapitalismu, alkoholismu, klerikalismu a militarismu.“ Tamtéž, *Vlastní životopis*.

<sup>35</sup> Tamtéž, *Na libáňskou školu vzpomínám rád*, rkp. vzpomínky, s. 2.

<sup>36</sup> Tamtéž, *Vysvědčení a doklady o učitelském působení z let 1910-1924; Vysvědčení dospělosti pro školy obecné*.

<sup>37</sup> Tamtéž, *Vlastní životopis*.

<sup>38</sup> Antonín se jím stal v květnu roku 1913, viz tamtéž, *Vysvědčení a doklady o učitelském působení z let 1910-1924; Vysvědčení o způsobilosti k vyučování na školách obecných*.

<sup>39</sup> J. ŠAFRÁNEK, *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769-1895: příspěvek k dějinám českého školství*, Praha 1987, s. 227-228.

<sup>40</sup> Stará Voda se nachází v blízkosti Chlumce nad Cidlinou a Nového Bydžova. První dochovaná zmínka pochází z roku 1369. K nejznámějším památkám této obce patří kostel Sv. Václava ze čtrnáctého století či

dva a půl měsíce ve stejné služební hodnosti. Teprve s počátkem školního roku 1911 definitivně zakotvil ve Velkých Chomuticích<sup>42</sup>. Zde byl ustanoven nejprve výpomocným a poté zatímním učitelem<sup>43</sup>. V posledně jmenovaném místě prožil, dle svých slov, „první šťastnou periodu svého života.“ Našel zde nejen hodné a bystré děti, ale také mnoho výborných spolupracovníků. Největší přátelství ho zřejmě pojilo se třemi rovněž svobodnými kantory a to s Bohuslavem Drbohlavem, Bedřichem Kořínkem a Josefem Kulhánkem. Tuto početně sice menší, ale pokrokově obrovskou skupinu si pod svá křídla vzal jejich starší a zkušenější kolega Josef Haken<sup>44</sup>. Často hovořili o politice, literatuře, ale i o náboženství a církvi.<sup>45</sup> Velice kritizovali kupř. orientovanost katolické církve na habsburskou monarchii a tím pádem i její nechuť k jakýmkoliv změnám odporujícím stávajícímu politickému systému. S nadšením četli Masarykovu Sociální otázku<sup>46</sup> a také časopis Čas<sup>47</sup>.

Antonín Knížek byl nejen učitelem, ale i nadšeným sportovcem. Po celou dobu svého chomutického působení se aktivně zapojoval do veškerých činností Tělovýchovné jednoty Sokol<sup>48</sup>. Velkým vzorem mu byl Miroslav Tyrš<sup>49</sup>. Stejně

---

Dřevěná zvonice ze století šestnáctého. Více na internetových stránkách obce Stará Voda. Heslo Stará Voda, [online zdroj], dostupné z:

<<http://www.eudeska.cz/radnice/index.php?id=staravoda44154f2ba4d72>>, (1. 2. 2012).

<sup>41</sup> Lužec nad Cidlinou je 8 km vzdálená obec od Nového Bydžova. Název Lužce je zřejmě odvozen od louží, kterých tam dříve bývalo mnoho. První písemná zmínka pochází z roku 1325. Mezi její nejznámější majitele patřili Landštejnové nebo Pernštejnové. Dominantou obce je jednoznačně kostel sv. Jiří z roku 1872. Za zmínku stojí také kaplička Panny Marie a socha sv. Linhart. Heslo Lužec nad Cidlinou - obec, [online zdroj], dostupné z: <<http://www.luzecnadcidlinou.cz/o-obci/ds-50/p1=52>>, (1. 2. 2012).

<sup>42</sup> Velké Chomutice, nyní jen Chomutice se nacházejí několik kilometrů od Jičína. Chomutice jsou tvořeny třemi obcemi: Chomutice, Chomutička a Obora (sloučili se v roce 1950 a 1960). První zmínky pocházejí ze 14. století. K největšímu rozruhu v obci došlo v devatenáctém století, kdy zde byly zakládány různé spolky (např. roku 1866 byl založen sbor dobrovolných hasičů, 1878 byl ochotnický spolek, 1890 Občanská Beseda). Heslo Chomutice – historie, [online zdroj], dostupné z:

<<http://www.podchlumi.cz/chomutice/index.php?nid=411&lid=cs&oid=299>>, (1. 2. 2012).

<sup>43</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vysvědčení a doklady o učitelském působení z let 1910-1924; Osobní výkaz – Působení ve službě školní.

<sup>44</sup> Josef Haken (1880 – 1949) učitel, okresní důvěrník sociální demokracie Jičína, později poslanec a předseda ÚV KSČ.

<sup>45</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>46</sup> Sociální otázka byl politický spis Tomáše Garrigua Masaryka. Zmiňuje zde velký fakt bídy a mravního úpadku. Nápravu vidí v mravní výchově a zlepšení ekonomické situace. Heslo Sociální otázka, Masarykův slovník naučný, díl VI., R – S, Praha 1932, s. 772. Srov. Tomáš Garrigue MASARYK, *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické. Svazek první 1898-1899*, Praha 1936.

<sup>47</sup> Čas byl politický a kulturní list, který byl vydáván realisty kolem Tomáše Garrigua Masaryka. Byl založen roku 1886 Janem Herbenem. V roce 1887 byl vydáván jako čtrnáctideník, od roku 1888 týdeník, od devadesátých let deník. V letech 1906-1914 orgánem české strany pokrokové. Heslo Čas, *Universum: všeobecná encyklopedie*, 1. díl, C – E, Praha 2000, s. 169.

<sup>48</sup> TJ Sokol Chomutice vznikl dle kroniky Františka Fišera v letech 1909-1910. Prvním starostou byl učitel František Knob. Roku 1910 založen odbor dorostu žáků. V roce 1911 navštívilo Sokol 85 cvičících – 12 mužů, 8 žen, 28 žáků a 27 žákyň. Více na stránkách Sokol Chomutice, heslo Sokol -

jako on viděl budoucnost v čilé mládeži, která hledí kupředu. V rámci Sokola se jemu a jeho kolegům podařilo založit pěvecký, divadelní a kulturně – výchovný kroužek. Díky jejich přičinlivosti byl tak kulturní program TJ Sokol velmi pestrý.<sup>50</sup> Pořádání hudebních a tanečních večerů, různých besed se těšilo velké oblibě. Často také pořádali veřejná cvičení nebo hráli divadlo.<sup>51</sup>

Knížek působící jako kulturní referent ve výboru TJ Sokol připravoval programy přednášek a kulturních domů, kolportoval a také sám přispíval do volnomyšlenkářských a protiklerikálních časopisů Havlíček, Volná Myšlenka, Neruda<sup>52</sup> a brněnského Nového Lidu. Samozřejmě se angažoval také v místních časopisech. Tato činnost se vzhledem k vnitřnímu obsahu zmíněných periodik vůbec nelíbila místním klerikálům a tak kdekoho před Knížkem varovali: „Dejte si pozor na toho učitele, co roznáší po vsi to špinavý čtení.“<sup>53</sup> Tato slova se časem donesla i k okresnímu hejtmanovi a ten Antonína Knížka za nepovolenou kolportáž potrestal peněžitou pokutou. Ani to však nedonutilo mladého učitele, jenž pobuřoval některé své spoluobčany, k přerušení činnosti. Jak beztravně pokračovat v kolportáži mu poradil tehdejší předseda Volné myšlenky<sup>54</sup> JUDr. Theodor Bartoška<sup>55</sup>.

Antonín Knížek se snažil přimět vedení obce alespoň k diskuzi, ale oni o to příliš nestáli. Angažování se v obecních volbách, které z vedení obce vyřadily faráře a starostu, či přednáška Josefa Hakena, kterou Knížek uspořádal, ho nakonec stály jeho učitelské místo. V roce 1913 byl definitivně propuštěn z učitelské služby

---

historie, [online zdroj], dostupné z <<http://www.sokolchomutice.estranky.cz/clanky/historie/>>, (5. 9. 2011).

<sup>49</sup> Miroslav Tyrš (1832 -1884) byl jeden ze zakladatelů Sokola (k těmto účelům vypracoval i tělocvičné názvosloví), kritik, pedagog, historik výtvarného umění, r. 1884 jmenován mimořádným profesorem na české univerzitě (UK Praha). Heslo Miroslav Tyrš, Ottův slovník naučný, XXV. díl, T – Tzschirner, Praha 1906, s. 991 – 993.

<sup>50</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 3, Výstřižky článků Antonína Knížka.

<sup>51</sup> Tamtéž, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>52</sup> Časopisy byly vydávány antiklerikální organizací Volná myšlenka.

<sup>53</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>54</sup> Volná myšlenka byla celosvětová pokroková organizace bojující proti klerikalismu. Založena r. 1880, v Čechách od roku 1904 (vydávání vlastního časopisu). Roku 1907 se konal světový kongres této organizace. V období první světové války jejich činnost pozastavena. Obnovena až po roce 1918. Srov. Antonín K. K. KUDLÁČ, *Příběh (y) Volné myšlenky*, Praha 2005.

<sup>55</sup> Theodor Bartošek (1877 – 1954) byl český politik, vůdce Volné myšlenky. Vystudoval Právnickou fakultu UK. Sympatizoval s názory T. G. Masaryka. Byl spoluzakladatel Svazu českého studentstva. Bojoval proti klerikalismu. Bartošek stál u zrodu české větve mezinárodní organizace Volné myšlenky, již se stal posléze i předsedou. Přátelil se s mnoha českými anarchisty. Patřil mezi spoluvůdce první české ústavy.



v novobydžovském okrese. Jelikož se chystal zanedlouho nastoupit již jednou odročenou presenční vojenskou službu, nové místo nehledal.<sup>56</sup>

1. října 1913 byl Antonín Knížek jako jednoroční dobrovolník<sup>57</sup> přidělen k devátému zeměbranceckému pluku v Litoměřicích. Když však jeden z poručíků při namátkové kontrole kufrů objevil v jeho věcech antimilitaristicky laděnou sbírku *Modrý a rudý*<sup>58</sup> od Fráňa Šrámka, bylo jasné, že důstojnické „frčky“ ho minou. Na vlastní žádost musel opustit důstojnickou školu. Kdyby tak neučinil, poručík by informoval velitele školy o jeho „šrámkovské aféře“. Jako důvod svého náhlého odchodu uvedl neporozumění německým přednáškám. Veliteli se sice toto odůvodnění nelíbilo, ale Antonín Knížek mu pravdu říci nemohl. Krátce na to byl zařazen jako obyčejný voják k sedmé kompanii. Tady poznal vojnu ze všech stran. Než získal nějakou vyšší hodnost, musel dělat ty nejhorší a nejpodřadnější práce. Celou dobu poctivě odpočítával dny, které mu ještě zbývaly do konce vojny. Posledních sto dní ho dělilo od domova, když se dozvěděl o sarajevském atentátu.<sup>59</sup>

---

<sup>56</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>57</sup> Mezi jednoroční dobrovolníky patřili muži, kteří dosáhli určitého vzdělání. Byli posíláni do důstojnické školy.

<sup>58</sup> Fráňa ŠRÁMEK, *Modrý a rudý*, Praha 1906.

<sup>59</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, *Boj o dvě frčky a šavličku*, rkp. povídky, (příloha č. 16). Též Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Knížek a sibiřská anabáze*, in: Československé legie a první světová válka, České Budějovice 2002, s. 128.

## Cestou k legiím

První světová válka se zapsala tučným písmem do celosvětové historie. Smrt, kterou našel následník trůnů František Ferdinanda d'Este<sup>60</sup> a jeho ženy Žofie v osudných výstřelech Gavrila Principa<sup>61</sup>, stála na jejím počátku.

Zpráva o sarajevském atentátu zastihla Františka Josefa I. v jeho letním sídle. Od té chvíle se roztočil kolotoč jednání o stanovisku, které Rakousko – Uhersko vůči Srbsku zaujme. Odpovědí na sarajevský atentát se mělo stát několikabodové ultimátum. Srbsko sice na většinu rakousko – uherských požadavků přistoupilo, ale body upírající jejich samostatnost<sup>62</sup> odmítli. Pro Rakousko – Uhersko se toto jejich rozhodnutí stalo jasným signálem k vyhlášení války. K hlavnímu slovu se měly dostat zbraně.

Rakousko – Uhersko původně věřilo pouze v lokální válku se Srbskem. Válce, která byla vyhlášena 28. července, proto předcházela pouze částečná mobilizace. Na základě předchozích úmluv<sup>63</sup> však začaly přecházet do válečného stavu i ostatní státy a válka se postupně „rozzrůstala“.<sup>64</sup> V Rakousku – Uhersku byla proto 31. července vyhlášena všeobecná mobilizace. Týkala se nevyzvočených odvedenců, náhradních záložníků (ročník 1893), aktivně sloužících, na dlouhodobé dovolené, vojáků náhradní zálohy (ročník 1890-1892), záložníků a náhradních záložníků (ročník 1882-1889) a příslušníků domobrany (ročník 1872-1881)<sup>65</sup>.

O co chladněji přijalo české obyvatelstvo smrt Františka Ferdinanda d'Este, o to větší rozrušení jim způsobilo vyhlášení války. Císařský manifest Mým národům<sup>66</sup> a následná mobilizace s sebou přinášely mnoho existenčních otázek, na které v ten

---

<sup>60</sup> František Ferdinand d'Este (1863-1914) byl následník rakousko – uherského trůnu, rakouský arcivévoda, synovec Františka Josefa I. Se svojí manželkou Žofií roz. Chotkovou uzavřel tzv. morganatický sňatek (jejich děti byly sice legitimní, ale nemohli se ucházet o nástupnictví na trůn).

<sup>61</sup> Gavrilo Princip (1894-1918) byl bosenský Srb, který zavraždil Ferdinanda d'Este a jeho ženu Žofii během jejich návštěvy v Sarajevu.

<sup>62</sup> Šlo především o rakousko – uherské vyšetřování atentátu na území Srbska.

<sup>63</sup> Trojdohoda (Francie, Velká Británie a Rusko), Trojspolek (Německo, Rakousko – Uhersko a Itálie – od roku 1915 na straně Trojdohody).

<sup>64</sup> Od 29. července začalo s mobilizací Rusko, o tři dny později Německo a Francie. 1. srpna vyhlásilo Německo válku Rusku a 3. srpna Francii. 6. srpna vyhlásilo Rakousko – Uhersko válku Rusku a po porušení belgické neutrality ze strany Německa vstoupila do války i Velká Británie.

<sup>65</sup> Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2001, s. 32.

<sup>66</sup> Manifest Mým národům byl vydán císařem Františkem Josefem I. 28. července 1914. Císař v něm veřejně oznamoval, že Rakousko – Uhersko vstupuje do války proti Srbsku.

okamžik nikdo nedokázal odpovědět. Všichni si uvědomovali, že válka přináší bídu, bolest a hlavně smrt.<sup>67</sup>

Antonín Knížek, v té době desátník, byl poslán na frontu hned začátkem války. Její nelitostnou tvář poprvé spatřil během letního tažení v Haliči, kde povýšil na četaře. V té době byly pozorovatelné již patrné ztráty na životech. Válka si začala vybírat svou daň. Nad mrtvými ale časem začali převažovat nezvěstní. Mnozí z nich se nechali raději dobrovolně zajmout „svým velkým protivníkem“ Ruskem, než aby bojovali na straně jimi tolik nenáviděného Rakouka – Uherska.<sup>68</sup> Jedním z nich se v období bojů na řece Sanu v Karpatech stal i Antonín Knížek. „Psalo se 2. listopadu 1914. Stal jsem se „vojenoplenným Austrijcem“. Jako válečný zajatec putoval jsem pěšky o hladu a žizni z Karpat přes Lvov až do Podvoločisky a odtud přes Kyjev, Moskvu, Jižní Novgorod až do města Balachny na řece Volze.“<sup>69</sup>

Na jaře příštího rok byl Antonín Knížek, stejně jako další Slované, vybrán pro kopání zákopů v okolí řeky Dviny. Odtud se přesunuli do Vitebska a poté do vsi Ozersk v Minské gubernii. Zde se jako jeden ze členů 203. železniční pracovní roty, čítající na 250 Čechů, podílel na vzniku úzkokolejky, která měla sloužit pro dovoz materiálu na frontu. Velitelem roty byl ruský praporčík – válečný invalida Goroškov, jeho zástupce kadet František Moravec a velitelé pracovních čet pak četaři Josef Dambor, Antonín Jelínek, Jaroslav Králíček a František Procházka. Knížek disponující rovněž hodností četaře se stal zástupcem šikovatele. Každodenně musel sestavovat čet, která v lese tesala železniční pražce.<sup>70</sup>

Po celou dobu svého ruského zajetí napjatě sledoval činnost České družiny. S nadšením četl různé noviny a časopisy<sup>71</sup>, kde se stále častěji objevovaly výzvy k českým zajatcům ke vstupu do družiny. Sám se rozhodl vstoupit 8. listopadu roku 1916. Chtěl tím tak uctít památku padlých Moravanů v bitvě na Bílé hoře. Spolu s ním do družiny vstoupilo i pět jeho spolunocležníků: obchodní příručí z Prahy Antonín Jelínek, lesní inženýr z Hranic Alfons Nitschman, elektrotechnik z Berouna Karel Rosenbaum, učitel z Libáně Jan Sýkora a učitel ze Zbraslavic František Tajbner. „Této

---

<sup>67</sup> I. ŠEDIVÝ, s. 21 - 38. Dále Jan GALANDAUER, *T. G. Masaryk a vznik ČSR*, Praha 1988, s. 3; Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003, s. 24-36. K počátkům první světové války též např. Edvard BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa I-III*, Praha 1935, Jaroslav KRÍŽEK a kol., *První světová válka*, Praha 1968.

<sup>68</sup> Obecná situace v Haliči, I. ŠEDIVÝ, *Češi, české země a velká válka 1914-1918*, Praha 2001, s. 75-77.

<sup>69</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>70</sup> Tamtéž, kart. 2, Z deníku ruského legionáře, strojopis vzpomínek.

<sup>71</sup> V Petrohradě si předplatil časopis Čechoslovák a v Kyjevě časopis Čechoslovan.

nedělní noci jsme již oka nezamhouřili... Debata nebrala konce. Přetřásala se i otázka: A co když svůj boj prohrájeme a Rakousko nás prohlásí za zrádce a nebudeme se moci vrátit domů? I k tomu jsme našli odpověď: Založíme si v bohaté Sibiři mlékařské družstvo. Budeme vyrábět máslo a sýry.<sup>72</sup>

Když Antonín Knížek oznámil rotě jejich rozhodnutí, okamžitě se k nim přidal ještě František Moravec. Ostatní zajatci se rozdělili na dva tábory. Jedni je odsuzovali, druzí zase obdivovali. Nicméně do března příštího roku požádalo o vstup do družiny dalších sedmdesát mužů z jejich roty.

2. leden roku 1917 vykouzlil Knížkovi úsměv na tváři. Toho dne přišel přípis, jenž je zval mezi dobrovolníky do Československé střelecké brigády. „Skákali jsme radostí až do stropu. Nepřeháním, neboť strop byl nízký. Oči všem zářily štěstím, tlukot srdce byl slyšen, jako kdyby naše hrudníky byly ze zvonoviny, ústa vyluzovala zvuky písňe: Neumrem na slámě – umreme na poli...“<sup>73</sup> Radovali se ale předčasně. Velitel pracovní brigády jejich odjezd nepovolil.<sup>74</sup> Byli sice nabádáni, aby utekli, ale oni tak neučinili.<sup>75</sup>

Rusko stálo na prahu další revoluce. Ulicemi proudily davy nespokojených lidí, kteří toužili po svržení carismu. Zahájení demonstrací proti nesnesitelným podmínkám, které v Petrohradě vládly, odstartovaly Únorovou revoluci<sup>76</sup>. Během ní byl sesazen car Mikuláš II. a do čela Ruska se postavila Prozatimní vláda.<sup>77</sup>

O situaci v Rusku se Antonín Knížek dozvídal zejména z časopisů, které přivezl velitel Goroškov ze své dovolené.<sup>78</sup> Ostatní zajatci roty ho proto požádali, aby je pravidelně informoval o průběhu revoluce. Knížek těchto schůzek využil k přemlouvání

---

<sup>72</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, Z deníku ruského legionáře, strojepis vzpomínek.

<sup>73</sup> Tamtéž.

<sup>74</sup> Rusku patrně nejvíce vadila orientovanost československých jednotek na západní státy, zejména pak na Francii, kde sídlila (Masarykova) Československá národní rada. Dalším důvodem mohla být obava ze ztráty levné pracovní síly, kterou čeští zajatci nepochybně byli. Více: E. BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce, Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa I*, Praha 1935, s. 177-200.

<sup>75</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, Z deníku ruského legionáře, strojepis vzpomínek.

<sup>76</sup> V Rusku se tehdy řídili juliánským kalendářem, který byl posunut o několik dní dozadu. Zatímco v Rusku byl dle kalendáře teprve únor, jinde byl už březen. V některých pramenech nebo literatuře tedy může být tato revoluce uvedena jako Březnová revoluce.

<sup>77</sup> Blíže k ruské Únorové revoluci Richard PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 1998.

<sup>78</sup> Antonín ovládal výborně ruský jazyk. Jednak měl vzhledem k prostředí dost příležitostí k ruské konverzaci a pak si také nechal během svého ruského zajetí poslat od své sestry učebnici ruštiny, která mu v tomto směru byla velmi nápomocna.

dalších mužů ke vstupu do první Československé brigády. V tomto svém úsilí pokračoval prakticky až do svého odjezdu k záložnímu praporu v Bobrujsku<sup>79</sup>.

Den odjezdu připadl na 27. červen roku 1917. Atmosféra byla působivá. „Třiašedesát mladých, zdravých těl stojí nad svými kufříky a torbami a připravuje se na cestu k záložnímu praporu do Bobrujska. Jich tváře září radostí, z retů splývají veselé národní melodie... Dojemnými slovy loučí se s námi náš komandýr<sup>80</sup> a zakončuje: Ať žije ruská republika! Ať žije svobodná Čechie!... Tomuto aktu je přítomna téměř celá ves. Ženy a dívky slzí, muži volají Zdravstvujtě rebjata!... Opouštíme kraj, v němž jsme prožívali více než rok všechny radosti i strasti zajateckého života.“<sup>81</sup>

V Bobrujsku se Antonín Knížek podrobil krátkému výcviku. Po jeho ukončení byl poslán do zpusťosené Haliče k 1. rotě 1. střeleckého pluku Mistra Jana Husa. S sebou si také přivezl svou zbraň – vintovku, ke které upínal veškeré své naděje<sup>82</sup>.

V legiích nastala pro Knížka nová životní etapa. Cítil se tady volný a svobodný. Byla to pro něj, jak on sám tvrdil, „druhá šťastná perioda jeho života“: „Život v legiích byl plný smyslu pro bolesti a radosti jedince, cenili jsme vojáka i důstojníka podle jejich vnitřní hodnoty, odvahy a charakternosti.“<sup>83</sup>

Říjnová revoluce<sup>84</sup> zamíchala s válečnou situací. Lenin chtěl ukončit boje, a proto 9. listopadu roku 1917 vydal Dekret o míru<sup>85</sup>, kterým vyzýval válečné strany k ukončení války. V tom se ale zásadně rozcházel s T. G. Masarykem, dle kterého by takový smír jen uznal předválečnou situaci. Masaryk věděl, že bez bojeschopné ruské armády by svůj boj proti Německu a jeho spojencům na východní frontě nevyhráli. Již delší dobu pozoroval vnitřní rozpolcenost Ruska a rozklad ruské armády a říjnová revoluce a následné ruské vyjednávání míru s ústředními mocnostmi ho v tom jen utvrdily. Okamžitě nařídil, aby se českoslovenští legionáři nevměšovali do vnitřních

---

<sup>79</sup> Po únorové revoluci byl v Rusku nastolen „demokratický režim“ a českým zajatcům přestalo být bráněno v odchodu do československých jednotek.

<sup>80</sup> Podporučík Goroškov.

<sup>81</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, Z deníku ruského legionáře, strojopis vzpomínek.

<sup>82</sup> „Braň mě, nedej mi zahynout, ať se s tebou vrátím domů!“ Antonín Knížek si ze strachu, aby mu pušku nevyměnili, zaznamenal i její číslo. Tamtéž. Ke vztahu zbraně a vojáka David PAZDERA, *Voják a zbraň*, in: Česká společnost a první světová válka, České Budějovice 1999, s. 5-8.

<sup>83</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>84</sup> Říjnová revoluce proběhla 25. října 1917 (juliánský kalendář) 7. listopadu roku 1917 (gregoriánský kalendář). Před zasedáním II. všeruského sjezdu sovětů bylo Leninem a Trockým vyhlášeno povstání. V noci ze 7. na 8. listopadu byl obsazen Zimní palác a pozatýkána Prozatímní vláda. Moci se ujala bolševická strana. Srov. R. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 1998.

<sup>85</sup> Dekret o míru vyzýval válčící strany k ukončení bojů a nastolení míru bez anexí a kontribucí.

záležitostí Ruska a pokračoval ve vyjednávání o přesunu legionářů na západní frontu. Jen tady byla šance vybojovat svobodu.<sup>86</sup>

Antonín Knížek se svým plukem postupoval přes Žitomír, Kyjev až k Bachmači. Zde se střetli s nastupující německou armádou<sup>87</sup>. V té době se účastnil menších bojů u Kotělné, u Korostyševa a před Bachmačem. Na jaře roku 1918 odjel jako delegát 1. praporu 1. pluku na první vojenský sjezd Československého armádního sboru<sup>88</sup>. Posléze byl jmenován sekretářem polního soudu československého vojska (od roku 1919 divizní soud). 18. června 1920 se jako poručík konečně vrátil domů. Když odmítl nabídku, aby jako důstojník zůstal v armádě, byl 8. července roku 1920 demobilizován. V roce 1927 byl jmenován nadporučíkem v záloze a roku 1933 kapitánem v záloze.<sup>89</sup>

---

<sup>86</sup> K osudům československých legionářů na Rusi v období po Říjnové revoluci viz např. E. BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce, Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa II*, Praha 1935, s. 173-205. Dále též J. KOVTUN, *Masarykův triumf*, Praha 1991, s. 152-194, SAK Robert, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920)*, Jinočany 1996.

<sup>87</sup> Brestlitevským mírem, který potvrzoval vítězství ústředních mocností, v podstatě zanikla východní fronta. Této změny využili Němci a začali pronikat na Ukrajinu. To bylo samozřejmě nebezpečné pro legionáře. V případě dopadení německou armádou by byli souzeni jako zběhové a váleční zrádci, neboť Němci stáli na stejné válčící straně jako Rakousko - Uhersko. Nicméně střetnutím s německou armádou se nevyhnuli, viz výše bitva u Korostyševa 25. 2. 1918 nebo bitva u Bachmače, která trvala od 8. - 13. března 1918. Legionáři se snažili ustupovat z Ukrajiny. Měli odjet do Vladivostoku a poté do Francie (od 7. února 1918 součástí československého vojska ve Francii).

<sup>88</sup> Sovětská vláda, která byla u moci, si začala klást podmínky, které do jisté míry znemožňovaly cestu legionářů do Vladivostoku. Sjezd měl tento problém vyřešit.

<sup>89</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis a Vojenské a legionářské doklady z let 1917-1951.

## „Nestačí dát chleba, je třeba též hřejivého tepla a srdce“<sup>90</sup>

Poválečná léta v Československu se nesla ve znamení euforie a uvolněné nálady. Touha po samostatnosti se stala skutečností a obyvatelé nově vzniklé republiky to naplnilo čirým optimismem. Vzkvétala kultura, věda ale také došlo ke značnému rozkvětu v oblasti hospodářství. Čas velkých změn nastal také v oblasti školství. V období první republiky se více dbalo na vzdělání, než tomu bývalo dříve. Bez vzdělaného obyvatelstva by totiž logicky nemohlo dojít k rozvoji vědy, techniky, obchodu a dalších oblastí. Velký důraz se všeobecně kladl na výuku jazyků.<sup>91</sup>

Prvorepubliková škola představovala pro Antonína Knížka šťastný návrat. Doufal v její jednotnost, demokracii a práceschopnost pro formující se Československo. Jen v takovém prostředí chtěl vykonávat těžké povolání učitelské.

Jeho učitelská kariéra se opětovně rozběhla 1. září 1920 na Obecné škole v Chlumci nad Cidlinou<sup>92</sup>. Zde pobyl však pouze do 28.2.1921. Poté byl přeložen do Prahy, která se mu po nějaké době stala domovem. V Praze se zapojil do cyklu přednášek „Pryč od Říma“<sup>93</sup> a začal opakovaně přednášet na téma „Odluka církve od státu“ či „Proč se ruské legie dostaly do konfliktu se sověty“. S těmito mimoškolními aktivitami ale naprosto nesouhlasili Knížkovi nadřízení. Velice se totiž obávali spojování jeho v mnohých případech kontroverzních vystoupení se jménem školy, ve které vyučoval. V srpnu 1923 byl proto propuštěn ze smíchovského okresu a přeložen na obecnou školu v mladoboleslavské obci Kovář<sup>94</sup>. Radost z toho neměl, jeho slovy

---

<sup>90</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>91</sup> Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2003, s. 524-526.

<sup>92</sup> Chlumeck nad Cidlinou někdy také označován jako „Město v zahradách“ leží na soutoku řeky Bystřice a Cidliny. První písemné zmínky pocházející z roku 1235 hovoří o rodišti Václava Klimenta Klicpery jako o malém poddanském městečku. Svého významu nabyl až v období vlády Pernštejnů, v letech 1517-1547, kdy byl povýšen na město a získal svůj znak. Za třicetileté války byl Chlumeck několikrát dobyt a vypleněn. Největší změny proběhly ve městě na počátku 20. století. Tehdy zde docházelo k mnohým stavbám, jimiž se chlumečtí honosí dodnes. Heslo Informační centrum - Chlumeck nad Cidlinou, [online zdroj], dostupné z:

<[http://ic.chlumeck.cz/vismo/dokumenty2.asp?id\\_org=100515&id=1094&p1=1009](http://ic.chlumeck.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=100515&id=1094&p1=1009)>, (13. 2. 2012).

<sup>93</sup> Pryč od Říma (Los von Rom) bylo hnutí v Rakousku – Uhersku na konci 19. století. V Československu se tento název ujal výrazně po roce 1918 a byl jím nazýván silný protikatolický proud. Jeho stoupenci požadovali omezit vliv katolické církve ve všech státních institucích a ve společnosti celkově. Miloš TRAPL, Terminologie politického katolicismu, in: Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, s. 7.

<sup>94</sup> Kovář získala své jméno podle kovů, jež se tu dříve „slévati a kouti musely“. První písemná zmínka o této obci pochází z druhé poloviny desátého století. Patrně nejvýznamnější památkou této obce je kostel sv. Františka Sefáfinského. Součástí Kovář byla původní osada Podkovář, ve které byl roku 1434

(„byla to pro mě pohroma“). V letech 1921-1922 totiž absolvoval celoroční matematicko – přírodovědecký státní kurz pro školy měšťanské a nyní se chystal ke zkouškám z druhého oboru. V této době se rozhodl opustit svou učitelskou službu. S dětmi se však rozloučit nemínil.<sup>95</sup>

V září 1923 se Antonín Knížek zúčastnil konkurzu na místo ředitele Domova legionářských sirotků v Praze – Veleslavíně. Jako abstinent, nekuřák a zásadový muž s přehledem zvítězil nad dalšími 27 uchazeči. Jeho nová - jistě nelehká učitelsko – vychovatelská dráha - započala 1. 10. 1923 a trvala až do 31. 12. 1928. Ústav, který čítal kolem 50 hochů ve věku 11-18 let, se stal Knížkovým druhým domovem. Strávil tam spoustu času, ale nikdy toho nelitoval. Jen máloco mu udělalo větší radost, než pohled na rozzářené dětské oči. Procházky do Hvězdy, pořádání táboráků, ochotnický, básnický či sportovní kroužek, to vše patřilo k životu veleslavínských dětí. Cílem všech pracovníků domova bylo vychovat samostatné, slušné a demokraticky smýšlející jedince. S dětmi se proto vždy zacházelo jako s rovnoprávními, kteří mají mimo povinností také svá práva. Byla ustanovena dětská samospráva, s jejíž pomocí se i ony mohly aktivně podílet na chodu domova. Na pobyt v domově legionářští sirotci nikdy nezapomněli, zejména pak na chvíle strávené s „tatínkem“ Knížkem: „...„Život dětí osiřelých není snadný, nestačí dát chleba, je třeba též hřejivého tepla a srdce. Měli jsme štěstí, že osud nám přál a dal Vás, neb Vy jste do Veleslavína přinesl slunce a srdce. A nejen to. Byli jsme v době dospívání, kdy se tvoří člověk a jeho charakter. A v tom jsme Vám zavázání nejvíce. Za ty večery besed a rozmluv, za oslavu prvních májů, za povzbudivé čtení a hlavně za to Vaše vedení k čestnosti, spravedlnosti, odpovědnosti a práci slovem a příkladem. Teprve s odstupem let tomu lépe rozumíme. A nezapomínáme...“<sup>96</sup>

Od roku 1928 pracoval Antonín Knížek jako tajemník Podpůrného fondu legionářského při Ministerstvu národní obrany (dále jen PFL), kde setrval až do počátku padesátých let. Měl na starosti kontrolu sociální, výchovné a zdravotní péče o legionářské sirotky jednak v ozdravných zařízeních v Krnsku u Mladé Boleslavi a v Bystřici pod Hostýnem a jednak v rodinných koloniích PFL v Praze, v Brně a Jihlavě.

---

vystavěn pivovar. Více na internetových stránkách obce Kovář. Heslo Kovář, [online zdroj], dostupné z: < <http://www.obeckovan.estranky.cz/clanky/historie.html>>, (13. 2. 2012).

<sup>95</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis a Vysvědčení a doklady o učitelském působení z let 1910-1924; Osobní výkaz – Působení ve službě školní.

<sup>96</sup> Tamtéž, Vlastní životopis.



Kolonie se měly stát pro děti druhým domovem se vším, co k němu patří. Život v nich měl dětem přinést pocit opravdové rodiny, ale jak Antonín zjistil, nebylo to pravidlem. Pěstouni byli za své rodičovské povinnosti honorováni, což bohužel někdy patřilo k hlavním důvodům, proč se pro pěstounství rozhodli. Děti se tak stávaly jen jakýmsi zdrojem stálého příjmu svých nových rodičů.

Každá z kolonií tehdy pojala přes sto dětí ročně. O jejich bezproblémové fungování se starali sociální pracovníci a učitelé uvolnění ze školní služby. Pomocnou ruku nabídli také ředitelé místních škol, důvěrníci a generální poručníci okresní péče o mládež, sestry Československého červeného kříže a samozřejmě lékaři poraden pro matky a děti. Na výchově dětí se podíleli zejména pěstouni, dále pak škola a správa kolonie, která pořádala zábavné besídky, různé výlety či prázdninové tábory, aby se děti lépe poznaly.<sup>97</sup>

Práce s dětmi naplňovala Antonína Knížka radostí a optimismem. Jejich štěstí a spokojenost byly pro něj tou největší odměnou. Právě v tom se také nejvíce shodoval se svojí drahou ženou Marií.

Marie Knížková, rozená Soukupová, se narodila 16. dubna roku 1899. Ačkoliv vzešla z chudých poměrů, stala se učitelkou. Věřila, že prostřednictvím tohoto povolání může rozdávat svou lásku nejen dětem, ale i všem dalším, kteří ji potřebují. Oplývala vlastnostmi jako statečnost, laskavost a čestnost. S Antonínem Knížkem se seznámila na počátku dvacátých let. Oboustranné sympatie se brzy přeměnily v lásku, kterou se 23. července roku 1923 rozhodli stvrdit sňatkem. Antonín v Marii našel milovanou ženu, skvělou a obětavou manželku, ale také vzácnou spolupracovnici. Věděl, že se na ni může v jakékoliv situaci spolehnout. Často mu pomáhala v jeho práci a přebírala část jeho povinností. Stejně jako Antonín opustila své učitelské povolání a stala se vychovatelkou v Domově sirotků v Praze – Veleslavíně. Pravidelně také docházela do Domova mladých žen v Praze, kde pomáhala zhruba patnáctiletým děvčatům přicházejícím z venkova, začlenit se do městského života. Několik let byla ředitelkou zotavoven v Krnsku u Mladé Boleslavi a v Bystřici pod Hostýnem. Od roku 1934 vedla společně se svým mužem po dobu 2 – 5 měsíců rekreační tábory pro mládež „Radost mládí“<sup>98</sup>. S Antonínem měli jen jednoho syna Milana, kterého měli moc rádi. Rodiči

---

<sup>97</sup> Antonín KNÍŽEK, *Ústav nebo rodina*, Lidová demokracie, 10. 1. 1969.

<sup>98</sup> Pro tyto tábory vydal v roce 1934 Antonín Knížek tábornickou příručku „*S duchem legií*“. Děti si do ní mohly zapisovat své pokroky v tábornických dovednostech. Část příručky byla samozřejmě věnována hrdinství československých legionářů či záslužným činům T. G. Masaryka.

byli však nejen jemu, ale i dalším stovkám dětí – většinou sirotků, s nimiž se během své práce setkali.<sup>99</sup>

Na počátku třicátých let spatřila světlo světa jediná Knížkova dětská kniha *Pohádka o paní Masarykové*<sup>100</sup>. Kratičký, místy až idealistický příběh o životě Charlotty Garigue Masarykové a jejího manžela, prvního československého prezidenta, Tomáše Garrigua Masaryka poprvé zazněl 13. května roku 1927 nad Charlottiným hrobem v Lánech. Antonín Knížek ji tam tehdy odvyprávěl legionářským dětem, s nimiž se přijel poklonit její památce. Pohádka byla vydána v roce 1932 nákladem Okresní péče o mládež ve Strážnici. Pro školní praxi ji upravila strážnická učitelka Božena Hrejsová, jejíž žáci knížku ilustrovali.

Knížkova práce byla poměrně rozmanitá, ale měla jedno společné – pomoc těm, kteří ji skutečně potřebují. Vedle práce v Československé obci legionářské (dále jen ČsOL)<sup>101</sup> začal od roku 1933 pracovat v Prezidiální radě Zemského ústředí péče o mládež v Praze (dále jen ZÚPM). Několik let byl jedním ze členů předsednictva Svazu péče o mládež v ČSR se sídlem v Brně, působil jako předseda komise pro vedení ústavů pro mládež. Příležitostně spolupracoval s Československým červeným křížem a s Abstinentským svazem. Pravidelně také absolvoval rozmanité přednášky pro různorodé účely ČsOL, Svaz národního osvobození a Svaz Okresní péče o mládež v Čechách a na Moravě. Ani jeho publikační činnost nebyla zanedbatelná. Často přispíval do časopisu *Národní osvobození*, *Československý legionář*, *Volná myšlenka*, *Učitelské noviny* a *Péče o mládež*. V posledně jmenovaném vedl nějakou dobu „Výchovný koutek“.<sup>102</sup>

---

<sup>99</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 3, výstřížek článku *Maminka*, dále kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>100</sup> Antonín KNÍŽEK, *Pohádka o paní Masarykové*, Strážnice 1932 (s úpravou B. Hrejsové).

<sup>101</sup> Československá obec legionářská (dále jen ČsOL) byla založena 15. ledna roku 1921. Prosazovala demokracii a svobodu svého národa. Svou činností často připomínala záslužné činnosti legionářů a jejich poslání při utváření samostatného Československa. V roce 1939 byla nacisty zrušena. Opět obnovena byla hned po válce, ale její existence neměla dlouhého trvání. Na jaře roku 1948 byla zařazena bez souhlasu jejích představených do Svazu bojovníků za svobodu. Ten se postaral o zánik ČsOL na několik desítek let. Později se tento svaz přejmenoval na Svaz protifašistických bojovníků. Obnovena byla až po revoluci v roce 1992. ČsOL je nyní nestranické politické občanské seskupení, ve kterém se sdružují nositelé osvědčení „Válečný veterán“, vojáci zahraničních armád za druhé světové války, účastníci OSN a NATO a dalším aktivními dobrovolníky, kteří chtějí přispět k jejímu rozvoji. Heslo Československá obec legionářská, [online zdroj], dostupné z: < <http://obeclegionarska.cz/>>, (3. 3. 2012).

<sup>102</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

## Legionářem v době strachu a beznaděje (1939-1945)

Vyhlášení protektorátu Čechy a Morava v březnu roku 1939 citelně zasáhlo většinu československého obyvatelstva. Nesouhlas s okupací sice hlasitě vyjadřovalo mnohačetnými demonstracemi, ale ty byly bohužel nakonec vždy násilně potlačeny. Tento projev odporu začal v nacistické německé nadvládě vyvolávat čím dál větší nenávisť ke všemu československému, tedy i k legionářskému odkazu.

Legionářská tradice patřila k významným pilířům politiky první republiky. Ztotožnily se s ní téměř všechny významné politické strany a sociální vrstvy. Jejich role v zahraničním odboji byla nezpochybnitelná. Oslavy výročí bitvy u Zborova a dalších již méně významných bitev se stávaly pravidlem takřka po celém Československu. Teprve s počátkem války postupně docházelo k zásadnějšímu přehodnocení významu legionářské tradice. Jako aktivní účastníci odboje se stali pro nacistickou moc značně nepohodlnými. K. H. Frank je označil za zrádce, kteří bojují proti Německu, a tím tak znevažují německou autoritu. Byli pronásledováni, zatýkáni a v některých případech i popraveni. Zničeno mělo být vše, co by připomínalo jejich činnost a význam.<sup>103</sup>

Antonín Knížek věděl, že činnost a vůbec existence PFL by zřejmě brzy zanikla, pokud by i nadále vystupovala pod tímto názvem. Ztráta zázemí a některých nemovitostí fondu byly jen varovné signály. Společně s vrchním ředitelem fondu Bohuslavem Václavíkem proto dosavadní PFL přejmenovali na Sirotčí fond (dále jen SF) při Ministerstvu sociální péče a poté při Ministerstvu vnitra<sup>104</sup>. Fond, který se před válkou staral „pouze“ o sirotky a rodiny legionářů, se tak nyní rozšířil na všechny sirotky české národnosti. Byl to promyšlený tah. Mezi dětmi se totiž snadno skryli sirotci po členech prvního a již rodící se ho druhého odboje, kteří by samostatně nemohli figurovat v oficiálních záznamech fondu.<sup>105</sup>

Vzhledem k sílící nenávisti ze strany okupační moci docházelo počátkem čtyřicátých let z různých důvodů k propouštění legionářů ze státních služeb. To bohužel postihlo i Antonína Knížka. Svého působení v ZÚPM a v dalších organizacích se jako legionář musel vzdát. Práce ve fondu mu sice zůstala, ale byla kryta smlouvou o dílo.

---

<sup>103</sup> Leoš NIKRMAJER, *Legionářská otázka v období protektorátu*, in: *Československé legie a první světová válka*, České Budějovice 2002, s. 133-136.

<sup>104</sup> Činnost Ministerstva národní obrany byla ukončena. PFL tím pádem ztratil svoji právní jistotu. Po přejmenování na SF ho právně zaštiťovalo Ministerstvo sociální péče.

<sup>105</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

Většinou pracoval doma, ale i odsud se snažil pomoci. Antonín Knížek společně s Bohuslavem Václavíkem a dalším obětavým pracovníkem fondu Pavlem Nešporem (tzv. ilegální trojka) založili v rámci SF tajný fond, který finančně pomáhal rodinám perzekvovaných ilegálních pracovníků druhého odboje.<sup>106</sup> Fond byl dotovaný již zmíněnou ilegální trojkou, jejich přáteli, známými a jinými jimi získanými zdroji. Tajný fond fungoval bez problémů prakticky až dokonce války a potřebným rodinám rozdával přes deset miliónů korun.

V roce 1940 Antonín a Marie Knížkovi dopomohli k útěku za hranice Ing. Theodoru Gollerovi<sup>107</sup>. Kvůli podezření z této záměrné akce byl Antonín Knížek posléze zadržen. „Moje zatčení bylo romantické. V Praze gestapo vyslýchalo několikrát jen ženu, náš dům byl pozorován ve dne v noci. Odjeli jsme s ulehčením do Krnska, ale tam nás gestapo také našlo. Tatáž vyšetřovací skupina jako v Praze a pomocí mladoboleslavské pátračky a okolního četnictva obklíčila zámek s tříhektarovým parkem a vzala jej přes zeď útokem na bodáky...Gestapo se domnívalo, že zde hledaného ing. Gollera skrýváme. Ale byl již šťastně na cestě do Jugoslávie.“<sup>108</sup> Krátce po svém zatčení byl Antonín Knížek uvězněn na Pankráci. Jeho tamější „pobyt“ trval naštěstí jen od 1. – 14. července 1940. Pro nedostatek důkazů byl svého obvinění, tj. maření výkonu pražského gestapa, zproštěn.

Antonín Knížek po celou dobu války kolportoval ilegální tisk, aktivně se účastnil domácího odboje. Jeho žena Marie byla rovněž účastnice druhého domácího odboje, členka ilegální skupiny Obrana národa<sup>109</sup>. Oba dva se snažili nezištně pomoci všem, kteří to potřebovali. Žili ve stálém napětí a strachu z prozrazení. Opora, kterou již přes dvacet let měli jeden ve druhém, a jistě i velká dávka štěstí jim ale nakonec pomohla překonat veškeré nástrahy nacistického režimu.

Během Pražského povstání se Knížek dostavil do smíchovských Štefáníkových kasáren k soupisu důstojníků. Kvůli jeho stáří, ale především kvůli nedostatku zbraní

---

<sup>106</sup> Tamtéž.

<sup>107</sup> Theodor Goller (1908 – 1969/1970) byl jedním ze členů vojenské skupiny „Mafie“, kde se zapojil do protiněmecké činnosti. Kvůli tomu na něj byl 23. května 1940 vydán zatykač. Útěkem z Československa si zachránil život.

<sup>108</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>109</sup> Obrana národa (dále jen ON) byla vojenská odbojová organizace za druhé světové války v Československu. Její vznik je datován do března 1939. ON organizovala odchody československých dobrovolníků do zahraničí, připravovala ozbrojené povstání, věnovala se sabotážní činnosti a zpravodajství. V jejích řadách byli vojáci z povolání, členové ČsOL, bývalí legionáři a mnoho dalších dobrovolníků většinou ze státních organizací. Heslo Obrana národa (ON), Universum: všeobecná encyklopedie, 6. Díl Mb – Op, Praha 2001, s. 552.

byl poslán domů. Nakonec využil „alespoň“ svých znalostí ruského jazyka, načerpaných z dob strávených v ruském zajetí, a překládal ostatním. Někaké větší fyzické zátěže tehdy stejně schopen nebyl. Na podzim roku 1944 prodělal lehčí mozkovou mrtvici a z jejích následků se léčil ještě několik let po válce.<sup>110</sup>

---

<sup>110</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

## „Zpět do starých dobrých kolejí“

V květnu 1945 se Antonín Knížek aktivně zapojil do obnovy Učňovského domova v Praze – Veleslavíně, který byl zřízen za války. Po krátké době byly ale prostory zabaveny pro účely německého letectva. SF tady mimo jiného zřídil středisko pro vracející se politické vězně z Terezína. Vzhledem k tomu, že poválečný fond do svého programu již nezařadil ústavní činnost, nově zřízený ústav byl zakrátko předán do rukou ZÚPM. Tam se také Knížek po válce na několik let opět vrátil. Jeho zkušenosti nasbírané ve třicátých letech byly pro ZÚPM obrovským přínosem. Zpočátku zastával místo člena prezidiální rady. Poté se stal místopředsedou a posléze předsedou organizační a ústavní komise. Mimo to pracoval v ČsOL, kde prošel mnohými funkcemi. Přes revizora, kulturního referenta nebo předsedy ČsOL na Smíchově, jež pojímala 600 členů.<sup>111</sup>

V roce 1946 odešel stávající ředitel SF Bohuslav Václavík do důchodu. Na jeho místo k 1. červenci 1946 nastoupil Antonín Knížek. Svou finanční podporu nabízel poválečný fond účastníkům obou odbojů a všem jejich pozůstalým. Mimo to mohli odbojáři využít rekreační chatu v Sedmidolích v Krkonoších, léčebnu v Poděbradech, Karlových Varech, Mariánských Lázních, v Luhačovicích a v Piešťanech. Fond začal postupně nabírat na své síle. Peníze získával od státu, ale zejména z prodaných nemovitostí, jež mu byly po válce navraceny. Vzhledem k událostem v roce 1948 byl fond bohužel počátkem padesátých let zrušen.<sup>112</sup>

K 1. březnu roku 1953 Antonín Knížek odešel do starobního důchodu. Jeho práce tím nekončila. Až do svých sedmdesáti let pracoval v Československém červeném kříži, byl kronikářem své rodné obce Staré Hrady, pracovníkem libáňského muzea, často přispíval do Mladé fronty, jičínského Předvoje, Zpravodaje Šrámkovy Sobotky a mnoha dalších. Stále úzce spolupracoval s různými veřejně činnými a odbojovými organizacemi. Především si konečně našel čas na psaní. Začal se věnovat historickým studiím vztahujícím se většinou k jeho rodnému Libáňsku a hrdinům prvního a druhého odboje.

---

<sup>111</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>112</sup> Tamtéž.

Jednu ze svých prvních prací o odboji sepsal v roce 1964 a nazval ji *Tajemství čísla 28*. Práce pojednává o záchraně čtyř sovětských vojáků za druhé světové války Emílií a Janem Procházkovými z Važic.

Jako kronikáře ho vždy mrzelo, že tak málo slyší o účastnících druhého odboje svého kraje. Usilovně proto začal zpracovávat veškerou odbojovou činnost v Libáni, Jičíně a jeho širokém okolí z let 1939 – 1945. Z jeho úsilí tak vznikla v roce 1965 historická studie *Na nohy vskočil partyzán*. Tato studie se zabývá počátkem druhého odboje na Libánsku, v Sobotce a vznikem odbojové skupiny Prokop Holý v Jičíně. O pět let později sepsal společně s Karlem Krátkým drobnou studii *Rok 1939 – rok poroby a ponížení* pojednávající o událostech roku 1939. V roce 1971 se ještě podrobněji vrátil k činnosti odbojové skupiny Prokop Holý. Tuto svou poměrně rozsáhlou práci nazvanou *Prokop Holý v zajetí* věnoval všem mrtvým i živým účastníkům boje za osvobození Sobotce. Jeho zřejmě poslední dílo *Národní odboj na Jičínsku* vyšlo v Jičíně v roce 1975. Tato kniha vychází převážně z jeho předchozích historických studií doplněných o několik menších kapitol.

Z Knížkova pera také vzešlo několik medailonků, povídek a nespočet článků. Mezi takové se řadí např. článek o Františku Šaldovi<sup>113</sup>, *František Šalda osmdesátníkem* vydaný ku příležitosti jeho osmdesátých narozenin, článek o životě Karla Komarova<sup>114</sup>, *Vzpomínka na Karla Komarova*. Dále pak třeba povídka *Malíř Jaroslav Skrbek*<sup>115</sup> v *Libáni – aneb jak se za Rakouska studovalo* a v neposlední řadě také rukopis životopisného medailónku Františka Langer<sup>116</sup>, *Národní umělec dr. František Langer*.<sup>117</sup>

---

<sup>113</sup> František Šalda (1890-1974) byl učitelem a autorem několika příruček pro základní školu. Šalda se narodil v Železném Brodě. Školu obecnou a měšťanskou vychodil v Brodě a v Trutnově. Poté nastoupil na Ústav ku vzdělávání učitelů v Jičíně. Zde roku 1910, stejně jako Antonín, odmaturoval. Jelikož si neustále zvyšoval svou odbornou kvalifikaci, stal se z něj cvičný učitel v Ústavech ku vzdělávání učitelů roku 1946 profesor praxe. Po zrušení učitelských ústavů odešel do penze. Vydal několik pedagogických příruček, turistický průvodců. Výrazně se zasloužil o vznik archeologického oddělení jičínského muzea.

<sup>114</sup> Karel Komarov (1870-1928) byl původně učitel. Hudba mu byla ale vždy bližší než škola. Vystudoval Ústav ku vzdělávání učitelů v Jičíně. Učil však jen krátce v Praze. Velice brzy ho zlákal divadlo. Jako operní zpěvák působil v Plzni, Olomouci a Ostravě. Vytvořil nespočet rolí. Nakonec přijal místo operního režiséra ve Vinohradském divadle v Praze. Získal mnohá ocenění doma i v zahraničí. V roce 1927 odešel na odpočinek, kde se věnoval literární činnosti. Sepisoval divadelní paměti. Jeho velkou vášní byly fejetony z uměleckého a divadelního prostředí.

<sup>115</sup> Jaroslav Skrbek (1888-1954) byl český malíř a grafik. Pocházel z Krkonoš, ale studoval v Jičíně na reálce. Ve studiích pokračoval v Praze na UPRUM, odkud ale přešel na Akademii výtvarných umění v Praze.

<sup>116</sup> František Langer (1888-1965) byl lékař a český spisovatel. Vystudoval gymnázium a poté Lékařskou fakultu na UK. Již v té době začal publikovat např. v *Národních listech*, *Světozoru* nebo *Literárních novinách*. S počátkem války byl poslán na haličskou frontu. Roku 1917 vstoupil do československých

Antonín Knížek se po celý svůj život rád vracel do míst, která ho provázela celým dětstvím a dospíváním. Ta místa pro něj byla stále krásná, fascinující a velice inspirativní. To vše bylo také zřejmě podnětem k sepsání básnické sbírky *Rodnému kraji*. Antonín v nich popisuje nejen krásu svého kraje, ale také své rodiče a přátele.

Knížkova práce nezůstala bez povšimnutí. Byl několikrát vyznamenán jak za svoji literární, tak i za veřejnou činnost. V roce 1970 získal vyznamenání Za vynikající práci.<sup>118</sup> V témže roce oslavil také své osmdesáté narozeniny. Při té příležitosti se rozhodl zrekapitulovat svůj dosavadní život. Vzpomínal na své dětství, studentská léta, na období strávené v legiích, na Domov pro legionářské sirotky v Praze – Veleslavíně, na práci v PFL, na svou odbojovou činnost během druhé světové války a v tu chvíli si uvědomil, že i přes mnohá nebezpečí a ústrky prožil vlastně krásný život: „V životě kromě tvrdé práce mě potkalo štěstí. To mi prorokovala již porodní bába paní Palmová z Libáně: „Ty kluku budeš mít štěstí, protože ses narodil na Boží hod velikonoční!“ Prodělat dvě světové války, okupaci, být 4 x persekvován / 2 x za Rakouska, 1 x v první republice a 1 x v protektorátě/ a stát tu ještě dnes na pokraji osmdesátky, to není štěstí?“<sup>119</sup>

Knížkův poklidný podzim života, který trávil po boku své ženy Marie, přerušila až její smrt. Zemřela po dlouhé těžké nemoci 10. června roku 1972 ve věku 73 let<sup>120</sup>. S Antonínem Knížkem strávila necelých padesát let. Ten ji bohužel následoval o pouhé dva roky později. Učitel, legionář a kronikář Antonín Knížek vydechl naposledy v úterý 3. září roku 1974 uprostřed své práce věnované zpracování historie odboje na rodném Jičínsku. Jeho pohřeb se konal o čtyři dny později, v sobotu 7. září v jedenáct hodin dopoledne ve Velké obřadní síni krematoria ve Strašnicích v Praze.<sup>121</sup>

---

legií. Po válce pracoval jako vojenský lékař a často publikoval v Lidových novinách. V letech 1930 – 1935 působil jako dramaturg ve Vinohradském divadle. Počátkem války emigroval. Po válce v roce 1947 byl jmenován národním umělcem.

<sup>117</sup> Veškerá Knížkova literární pozůstalost je uložena v LA PNP, fond Antonín Knížek.

<sup>118</sup> Tamtéž.

<sup>119</sup> Tamtéž, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>120</sup> Tamtéž, kart. 2, Parte Marie Knížkové.

<sup>121</sup> Tamtéž, kart. 1, Parte Antonína Knížka, (příloha č. 20).



## II. Za ideálem národní svobody

### Vznik a význam československých legií na Rusi

Československé legie je souhrnné označení pro dobrovolnické zahraniční vojenské jednotky, které vznikly za první světové války. Jedná se o např. o legie v Rusku, ve Francii nebo v Itálii. Název legie se však ujal teprve až po válce. Do té doby bylo takové označení, s výjimkou francouzské legie, považováno přinejmenším za nevhodné. Sami legionáři o sobě nejčastěji hovořili jako o dobrovolcích. Vzhledem k tématu této práce se následující odstavce budou týkat pouze československých legií, legionářů na Rusi.

Počátky legií na Rusi jsou spojovány s rokem 1914. Tehdy se ke slovu „draly“ československé spolky. Dobrovolnický útvar Česká družina, který se formoval od srpna 1914, vznikl především z jejich popudu. Shromažďoval ruské občany české národnosti. Již v říjnu 1914 odešla Česká družina na frontu. Zde byla důsledně rozdělena k ruským plukům a divizím. Vzhledem k jazykovému vybavení jejich vojáků působili většinou jako vyzvědači u rakousko – uherské armády. Často také agitovali pro přeběhnutí rakousko – uherských vojáků na ruskou stranu. Také díky nim rostl počet rakousko – uherských zajatců v ruské armádě, kteří se většinou snažili dostat do České družiny.<sup>122</sup>

Přejmenování České družiny v Československý střelecký (pěší) pluk v lednu 1916 byl velkým úspěchem. Ještě větší nadšení vzbudilo postavení dalších rot jako základu 2. střeleckého pluku a následného vytvoření Československé střelecké brigády v dubnu roku 1916. Díky únorové revoluci a „zborovskému vystoupení“<sup>123</sup> se její řady značně rozšířily. Tehdy konečně došlo ke značnému náboru dobrovolníků z řad zajatců. Během krátké doby tak vznikla první a druhá divize<sup>124</sup>, které tvořily Československý

---

<sup>122</sup> Jaroslav VACULÍK, *Příspěvek ruských Čechů ke vzniku ČSR*, in: *Demokratické principy vzniku Československa, Sborník referátů z vědecko – osvětové konference k 80. Výročí vzniku ČSR, Brno 1998*, s. 57-68.

<sup>123</sup> Bitva u Zborova 2. července 1917. První výraznější představení Československé střelecké brigády na Rusi. Díky svým bojovým schopnostem, které do té doby neměli možnost výrazněji uplatnit, a neohroženosti se jim podařilo porazit několik linií rakousko – uherských zákopů.

<sup>124</sup> 1. československá divize (tzv. husitská): 1. československý střelecký pluk Mistra Jana Husa, 2. československý střelecký pluk Jiřího z Poděbrad, 3. československý střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova a 4. československý střelecký pluk Prokopa Velikého. 2. československá divize: 5. československý střelecký pluk T. G. Masaryka, 6. československý střelecký pluk Hanácký, 7. československý střelecký pluk Tatranský a 8. československý střelecký pluk Slezský. František HANZLÍK, *Legie v Rusku, v Itálii a*

armádní sbor. Ten byl ale stále součástí ruské armády. Teprve 7. února 1918 se oficiálně stal součástí samostatného československého vojska ve Francii.<sup>125</sup>

Boj legionářů byl boj za ideálem národní samostatnosti. Jaký význam měly československé legie, ve zkratce shrnul sám Antonín Knížek. „Čsl. legie byly jen a jen bojovníky za národní samostatnost... Bojovníci za věrnost oněm ideálům, které daly legiím vzniknout.“<sup>126</sup>

### **Myšlenkový svět legionáře Antonína Knížka**

Knížkova potřeba sdělit někomu své zážitky, ale především zanechat za sebou nějaké svědectví se s léty stupňovala. Teprve až s příchodem do legií se rozhodl, že si začne psát deník, který tuto jeho potřebu ukojil. V deníku nejdříve zrekapituloval své dosavadní vojenské působení<sup>127</sup> a teprve poté se plně soustředil na svoji legionářskou současnost.<sup>128</sup>

Deníky si začal Knížek vést v roce 1917 a s přestávkami mu to vydrželo až do roku 1920. Za tu dobu se v nich našlo několik jeho zážitků, dojmů či úvah nad smyslem války. Ani jeden z nich přímo nezachycuje válečné události a boje, jichž se sám účastnil. Jsou spíše velmi zajímavým zdrojem pro poznání osobnosti legionáře Antonína Knížka.

„V prořídle řady hrdinů zborovských“, jak si Antonín Knížek poznamenal do svého deníku, se dostal 6. srpna roku 1917. Se svým plukem se poprvé setkal v polozpustošeném městě Podvoločisku v Haliči. Spolu se svými nejlepšími přáteli

---

*ve Francii v letech 1914-1918 na cestě k samostatné Československé republice*, in: Demokratické principy vzniku Československa, Sborník referátů z vědecko – osvětové konference k 80. výročí vzniku ČSR, Brno 1998, s. 27.

<sup>125</sup> K legiím a legionářství viz např. Karel PICHLÍK a kol., Českoslovenští legionáři 1914-1920, Praha 1996, Miroslav HONZÍK, Legionáři, Praha 1990. Dále též Robert SAK, Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920), Jinočany 1996.

<sup>126</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

<sup>127</sup> Více kapitola Cestou k legiím.

<sup>128</sup> Tato potřeba psát si deník nepostihla pouze Knížka. Legionáři si často vedli deníky, ve kterých psali o jednotlivých bojích, jichž se účastnily, o vojenských podmínkách apod. Jejich deníky se tak postupem času stávají velmi dobrým zdrojem pro poznání každodennosti aj. Mezi takové se řadí např. vydaný deník Josefa KLIMENTA, *Zápisky legionářovy: ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914-1919*, Středokluky 2005.

Kvapilkem, Nitschmanem a Tajberem<sup>129</sup> byli přiděleni k první rotě první četě k J. Mrňatkovi: „Přijali nás klidně ti opálení, roztrhaní a zamazaní hrdinové od Zborova.“<sup>130</sup> Na krátkou dobu se usadili v odlehlé části města. V té době se vedli vášnivé diskuse o názvu pluku, který začal být označován jako 1. střelecký pluk M. J. Husa. Všichni z již zmíněného pluku se k tomu měli vyjádřit a případně navrhnout vlastní název. Jejich názory se velice lišily. Důstojníci z řad starodružiníků<sup>131</sup> agitovali pro název „1. kyjevský československý střelecký pluk“<sup>132</sup>, jiní zase navrhovali, že by se jejich pluk mohl jmenovat „Blaničtí rytíři“. Antonín Knížek nemohl v tuto chvíli zapomenout na své učitelské povolání a s ním spojeným posláním. Před hlasováním se proto ujal slova. Snažil se všem vyložit význam českého myslitele a kazatele Jana Husa pro český národ. Ačkoliv ho všichni pozorně poslouchali, pro název pluku M. J. Husa hlasoval nakonec jen on sám a pak jeho přítel František Tajbner, dva čeští učitelé. Knížek ale nemusel smutnit. Pluk nakonec přece jen nesl Husovo jméno.<sup>133</sup> V Knížkův prospěch rozhodl plukovník brigády Mamontov, který tak učinil na radu svého pobočníka Žejglice, původně učitele češtiny. Knížek byl nesmírně pyšný: „Jsem hrd na to, že sloužím pod tak neohroženým patronem českého lidu!“<sup>134</sup> Antonín Knížek se od té chvíle začal na veškeré lístky posílané domů podepisovat T. Husitský a připisoval drobné Husovy citáty společně s protirakouskými poznámkami a verši. Tím samozřejmě značně provokoval vídeňskou censuru. Na její popud přišel ke Knížkovým libáňský četník, který měl za úkol zkonfiskovat veškerý majetek Antonína Knížka. Našel však jen velký kufr s knihami, neboť Knížkův otec všechny ostatní věci dobře ukryl anebo zničil.

---

<sup>129</sup> S Alfonsem Nitschmanem (lesním inženýrem z Hranic) a Františkem Tajbnerem (učitelem ze Zbraslavic) se Antonín Knížek znal již z ruského zajetí. Spolu s Knížkem se přihlásili do České družiny. Více kapitola Cestou k legiím.

<sup>130</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, Z deníku ruského legionáře, strojopis vzpomínek.

<sup>131</sup> Starodružiníci byli všichni ti, kteří vstoupili do České družiny do prosince 1914. K tématu družiníků více Jaroslav VACULÍK, *Příspěvek ruských Čechů ke vzniku ČSR*, in: *Demokratické principy vzniku Československa*, Sborník referátů z vědecko – osvětové konference k 80. Výročí vzniku ČSR, Brno 1998, s. 57-68.

<sup>132</sup> Své rozhodnutí odůvodnili tím, že základ pro tento pluk dal Kyjev (kolébka České družiny). Chtěli, aby bylo vysláno poselstvo k městské radě žádající o dovolení. Domnívali se, že by jim pak posílala různé dárky aj. Antonín Knížek si k tomuto jejich návrhu poznamenal velmi trefnou větu: „Inu působilo se více na žaludek, než na duši českého vojáka.“ LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, Z deníku ruského legionáře, strojopis vzpomínek.

<sup>133</sup> S tím souvisel i vznik tzv. husitské divize. Názvy pluků, které do ní patřily, měly odrážet tradici našeho národa. Viz poznámka pod čarou 124.

<sup>134</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, Z deníku ruského legionáře, strojopis vzpomínek.

Četníkovi tak nezbylo nic jiného, než si poznamenat: „Obviněný zběh A. K. je nemajetný, není co konfiskovat.“<sup>135</sup>

Krátce po Knížkově příchodu do legií navštívil jejich brigádu Tomáš Garrigue Masaryk. Nadšení, které všeobecně zavládlo, bylo obrovské. V Masarykovi spatřovali svého vůdce, nejvyššího velitele a dle Knížkových deníků již prezidenta republiky. „Obcházejí naše slité šiky, zdraví se s námi, a každý jednotlivec i ten nejžádnější staví se na špičky, aby spatřil nám všem tak drahou hlavu, kterou mnozí vidí zase po třech létech, většina poprvé (Já jsem ji viděl naposled na jaře roku 1914 v jeho pracovně na Hradčanech mezi folianty knih z protějščího sadu.)...Den tento v mé paměti nevybledne. Ten úsměv dobrotivého pacifisty, ta zvažovaná slova učence, vyzývající nás k vítěznému odboji proti Rakousku – Uhersku<sup>136</sup> až do těch hrdel a statků...“<sup>137</sup>

Návštěva Tomáše Garrigua Masaryka trvala pět dní. Během té doby se snažil poznat místní poměry. Slovem „chaos“, jímž zakončil svůj pobyt, jasně naznačoval, že s nimi asi příliš spokojený nebyl. Dle Knížka byl důvod jasný: „Musil vyslyšet stížnosti mužstva na chování se bratrů – důstojníků – i jiné.“<sup>138</sup>

Zanedlouho po odjezdu Masaryka je poctila další návštěva. Tentokrát se seznámili se členem americké delegace Voskou. Jeho projev vztahující se k činnosti Čechů žijící v Americe ho příliš neuchvátil. „Litoval jsem, že nemluvil více a hlouběji – a za druhé, že nebyli přítomni všichni vojáci! Proč? Č. [eský?] důstojník neví – kdy musí poručit a kdy musí být každý přítomen.“<sup>139</sup>

Knížkova kritika do vlastních řad rozhodně nebyla ojedinělá. Velice nerad viděl, když voják, který je zdravý a silný, se aktivně neúčastní bojů. „Přivykl jsem si č. vojáka rozlišovat na dva druhy: tzv. voják polní či vojenský a voják domácí či bázlivý. Jaký je ten první? Tak můžeme nazvat každého, který se pilně drží svojí ručnice a neopouští ji za žádnou cenu – jedině tenkrát – klesá – li zraněním vysílen neb Smrt mu ji vyrve z ruky. To jsou ti praví nadšenci a obránci vlasti a ty mám na mysli, mluvím – li o českém vojákovi třeba bez toho přídomku! V té řadě musí stát především ti, kteří slovem

---

<sup>135</sup> Tamtéž.

<sup>136</sup> „Bojujeme za samostatnost českého a slovenského národa, bojujeme za svobodu Evropy i lidstva.“ Z proslovy T. G. Masaryka k brigádě, tak jak si ho Antonín Knížek zaznamenal. Tamtéž.

<sup>137</sup> Tamtéž.

<sup>138</sup> Tamtéž, kart. 1, Deníky.

<sup>139</sup> Tamtéž. Též Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Knížek a sibiřská anabáze*, in: Československé legie a první světová válka, České Budějovice 2002, s. 130.

neb písmem myšlenku tu kdysi propagovali.<sup>140</sup> Naopak voják domácí s přídomkem bázlivý není pro něj vojákem, ale zbabělcem. Pouze slabí, nemocní či zranění by měli být v kanceláři. Nikoliv bojeschopní jedinci. V tomto případě ho rozhořčuje např. lhostejnost zpěváckého sboru pluku. Původně šedesátičlenný sbor se měl ztenčit na čtyřicetičlenný. Sbornistr chtěl nechat odejít dvacet mužů. „Nastalo víření... Leckomu nedala spát myšlenka: „Zdali i já musím k rotě?“ Tyto jejich obavy se časem ukázaly být zcela zbytečné. Sbor zůstal nakonec ve své původní podobě se zdůvodněním, že by se neslušelo, aby po takové době byl jakýkoliv člen ze sboru vyloučen.<sup>141</sup>

Antonín Knížek byl již od mládí levicově orientován. Vždy tíhnul k rovnocennosti. Jakékoliv elitářství se mu přičilo. Proto mu tolik vadilo, když viděl, že to, co platí pro mužstvo, neplatí pro důstojníky.<sup>142</sup> Všichni byli přece bratry, druhy. V této době si už také poznamenává vyčerpanost ruských obyvatel. Není šance si cokoliv koupit, protože lidé nemají ani vlastní zásoby.

Ačkoliv udržoval Antonín Knížek alespoň občasný písemný styk se svou rodinou, i tak se mu často zastesklo. Vánoce patřily vždy k těm nejhorším v tomto ohledu. Sice věděl, proč je jeho odloučení tak dlouhé. Věděl, jaký je jeho úkol, úkol československého vojáka – bojovat, bojovat za národní svobodu. Nicméně, tento fakt neměnil nic na tom, že o Vánocích chtěl být se svými nejbližšími „Vzpomínky na domov a vše kol něho – táhnou rychle duší...a zapuzují do pozadí život posledních těch let ... Raději pohroužit se do vzpomínek a nevidět skutečnost!...“<sup>143</sup>

Jeden z nejtěžejnějších okamžiků v legiích byl pro Antonína Knížka, když byl vybrán jako delegát svého pluku na první sjezd Československého armádního sboru. Knížek patřil ke vzdělanějším vojákům, byl výmluvný a uměl bojovat za to, v co věřil. Z těchto důvodů se mu sjezd stal osudným. V červnu 1918 byl totiž jmenován členem a krátce na to sekretářem polního soudu, později přejmenovaného na divizní soud II. divize se sídlem v Tomsku. ... „proto jsem se bojů čsl. legií na Sibíři<sup>144</sup> aktivně neúčastnil.“<sup>145</sup>

---

<sup>140</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Deníky.

<sup>141</sup> Tamtéž.

<sup>142</sup> Např. maso, které důstojníci z důvodu jeho špatné kvality odmítli, dostala druhý den první rota. Mimo to je kritizuje za to, že mnozí z nich neplatí národní daň.

<sup>143</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Deníky.

<sup>144</sup> Tzv. sibiřská anabáze, k tomu více Karel PICHLÍK a kol., *Českoslovenští legionáři 1914-1920*, Praha 1996. Dále též Robert SAK, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920)*, Jinočany 1996.

<sup>145</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

Díky svému působení u soudu se stal důstojníkem. Své názory a postoje nemění. Při cestě domů se totiž opět velmi rozčiluje nad elitářstvím důstojníků. Vůbec se mu nelíbí, že důstojníci mají „prvotřídní jídelnu se vším americkým komfortem, čítárnu a kuřárnu. V umyvadlech mají sladkou vodu.“<sup>146</sup> Mužstvo má zatím jen malé porce jídla a v umyvadle slanou vodu.

Knížek patřil k velkým nadšencům myšlenky samostatného Československa. Jakkoliv je to z jeho deníků patrné, věřil v ní, věřil v T. G. Masaryka i ve své vlastní schopnosti. Svůj pobyt v legiích označoval za „druhou šťastnou periodu svého života“ a ona jí opravdu byla. I přes důstojnické „nešvary“ měl pocit rovnosti mezi všemi bratry. „Byl to život svobodného československého vojáka po 300leté porobě národa, život čistého vroucího bratrství v boji na život a na smrt. Kdo to neprožil, neví, jakou sílu měl tento legionářský duch. Byla to škola srdce i rozumu, škola charakteru a odvahy.“<sup>147</sup>

---

<sup>146</sup> Tamtéž, Deníky.

<sup>147</sup> Tamtéž, Vlastní životopis.

### III. Literární tvorba Antonína Knížka

Antonín Knížek patřil k lidem, kteří péči a vzdělávání dětí věnovali velkou část svého života. Blaho dětí a mládeže mu vždy leželo na srdci. Zřejmě to se také stalo prvotním impulsem k sepsání jeho prvních drobných článků a povídek. Věřil, že nejen svým výchovným působením, ale také vlastní tvorbou přispěje k jejich správnému vývoji.

První články začaly Antonínu Knížkovi vycházet již před první světovou válkou. Většinou se týkaly jeho tehdejší práce na chomutické škole a v TJ Sokol. Přispíval např. do jičínského Předvoje, Věstníku Sokolské župy Čížkovy, do Volné myšlenky či Nerudy. Po válce ve své publikační činnosti pokračoval<sup>148</sup>.

Teprve ve třicátých letech napsal svoji první knížku pro děti, ale o nějaké výraznější literární činnosti se u něj může hovořit až s počátkem padesátých let, kdy odešel do důchodu. Právě tehdy začala vznikat většina jeho povídek, historických studií apod.

Vzhledem k tomu, že Knížek několik let působil jako kronikář Starých Hradů a jako pracovník libáňského muzea, převážnou část jeho tvorby zaujímají historické studie. Ty se samozřejmě věnují jednak významným starohradeckým nebo libáňským osobnostem a jednak druhému odboji na Jičínsku. Jako cenný zdroj mu posloužily zejména zážitky pamětníků a pak také jeho vlastní vzpomínky na smutné období naší historie. Díky tomu mohlo vzniknout několik zajímavých prací, které výrazně přispěly k poznání tamější regionální historie.

Dílo Antonína Knížka je velice rozmanité. Za celý svůj život napsal několik desítek prací různého charakteru a různé kvality. Psal historické studie, povídky, články, na svědomí měl také básnickou sbírku a jednu knihu pro děti. Pro následnou analýzu jeho literární činnosti jsem si vybrala pět zásadních titulů z jeho tvorby, na kterých bych se pokusila přiblížit Knížkův literární odkaz.

---

<sup>148</sup> Knížkovy články a příspěvky jsou uloženy v LA PNP, fond Antonín Knížek.

## Pohádka o paní Masarykové

Knížkova *Pohádka o paní Masarykové*<sup>149</sup>, s úpravou pro školní praxi od Boženy Hrejsové, vyšla v roce 1932 ve Strážnici. Knihu ilustrovali žáci učitelky Hrejsové ze strážnické školy a o grafickou úpravu se postaral J. Dobrovolský.

Hlavními představiteli jediné dětské knihy Antonína Knížka jsou princezna Charlotta a rytíř Tomáš, kteří společně bojují proti zlému drakovi, jenž je po staletí utiskuje. V následujících dvou odstavcích se pokusím alespoň ve zkratce nastínit děj této pohádky. Čtenáři, kteří nemají knihu přímo v ruce, tak budou mít při mé následné krátké interpretaci Knížkova díla alespoň nějakou zpětnou vazbu. Text záměrně prokládám přímými citacemi, abych částečně zachovala Knížkův literární projev.

Charlotta Garrigue pocházela z rodiny amerického knihkupce, později ředitele pojišťovny. Nebyla to „princezna dolarová, pozemskými statky oplývající, ale byla přece bohatá, a to na statky duchovní, bohatá rozumem, láskou a dobrem“. Už od mládí zbožňovala hudbu. Tato vášeň ji přivedla až do Lipska, kde se jí rozhodla věnovat naplno. Právě tam si ji našel její budoucí manžel, „rytíř bez bázně a hany, obrněný nikoliv mečem, ale učeností, láskou k pravdě a k práci“, Tomáš. Po krásné svatbě si její jméno vepsal do svého erbů. Jeho erb byl tedy obohacen o písmeno G, z původního T. M. se stalo T. G. M. Jejich manželství bylo plné práce pro druhé a trvalo 45 let. Z princezny se stala manželka a matka. Vychovala pět dětí. „Paní z pohádky sama je vychovávala, na rukou do parku na procházku nosila, sama si domácnost obstarávala, chodila do konsumu s taškou nakupovat a při tom všem jí ještě zbývalo dosti času, aby stále studovala a pracovala se svým mužem a večer pak po celodenní únavě mistrnou hrou na klavír zaháněla chmury z jeho čela.“ Vedle hudby si velice oblíbila některé české autory. Měla ráda Máchu a Nerudu, přečetla Havlíčkovy spisy.

Když vypukla první světová válka, vyslala Charlotta svého rytíře Tomáše, společně s jejich dcerou Olgou, do boje proti černožlutému drakovi, který je po 300 let utiskoval. „Sama zůstala doma a bránila se srdnatě černožlutému draku, který v době války přímo zuřil. Hladem ji trýznil, policejními chapadly obtěžoval a hlídal. Na veškeré otázky týkající se rytíře Masaryka odpovídala klidně: „Já vím, že co tatínek dělá, dobře dělá. Mně stačí, vím – li, že je zdrav. - “ Po čtyřletém úmorném boji byl

---

<sup>149</sup> Antonín KNÍŽEK, *Pohádka o paní Masarykové*, Strážnice 1932 (s úpravou B. Hrejsové).



drak přemožen. „Tělo jeho rozčtvrceno a z útroh jeho vyskočila smavá dívčina v slováckém kroji s běločervenou čelenkou a zlaticím nápisem 28. říjen 1918. Tomáš se mohl konečně vrátit domů, „do zaniklé drakovy říše, v níž žila již usměvavá a mladá dívčina – ČSR“. Vrátil se jako hrdina, prezident – Osvoboditel. Charlotta ho však již nevítila, neboť byla v té době nemocná a pobývala v sanatoriu, kam za ní Tomáš přijel. Radostí mu padla do náruče a rozplakala se. Svůj nelehký boj se zákeřnou chorobou nakonec v roce 1923 prohrála. „13. května dotrpěla naše velká žena, aby si odpočinula na lánském hřbitůvku.“<sup>150</sup>

Dětská kniha Antonína Knížka byla věnována československým dětem. Jejím hlavním úkolem a posláním je připomenutí postavy Charlotty Garrigue Masarykové. Knížek ji ve svém krátkém příběhu představuje jako vzornou a pracovitou ženu, která za každé situace stojí za svým mužem.

Jako v každé pohádce, tak i v té Knížkově je jasně odděleno dobro od zla, kladné postavy od těch záporných. Mezi prvně jmenované se jednoznačně řadí chytrá, hodná a čestná princezna Charlotta a odhodlaný a houževnatý rytíř Tomáš. Ačkoliv každý z nich pocházel z jiné země a jejich životy byly do značné míry rozdílné, svým pohledem na svět se téměř vždy shodují. Oba dva jednají vždy v zájmu lidu, nikdy nemyslí jen na sebe a stále jen pracují. Charlotta svého Tomáše podporuje, jak jen může. Stará se o něj, o domácnost, o děti a přitom se snaží ještě pomoci nejpotřebnějším. Knížek ani jednou nepoznává, že by mohla být také unavená. Všechny lidské slabosti jsou jí cizí. Disponuje samými kladnými vlastnostmi. Antonín Knížek z ní utvoří v podstatě nedostižný vzor. Domnívám se, že právě to se stane po nějaké době hlavní přítěží příběhu. Neustále omílání její dokonalosti totiž chvílemi působí dost kýčovitě.

Představení Tomáše Garrigua Masaryka jako rytíře rozhodně není náhodné. Rytíři vždy vládli vlastnostmi jako štědrost, statečnost a zdvořilost. Chránili to, co milovali, a bojovali za to, v co věřili. Děti si tak snadno můžou utvořit obrázek o prvním československém prezidentovi.

Jako protipól Tomáše a Charlotty pak stojí černožlutý drak. Státní znak Rakouska – Uherska tady tak výborně zastupuje typicky zápornou pohádkovou postavu. Drak je již od počátku příběhu odsouzen k záhubě. Je velice ošklivý a ubližuje všem okolo sebe. Právě na této postavě si děti mají uvědomit, jak zle se československému

---

<sup>150</sup> Tamtéž, s. 5-13.

lidu žilo za Rakouska – Uherska. Jaké mají právě ony štěstí, že mohou žít v samostatném státě.

Velice důležitý je fakt, že příběh vznikl v druhé polovině 20. let 20. století. Tedy v době, kdy byl okolo postavy T. G. Masaryka utvořen jakýsi kult ctnosti a nedotknutelnosti. Pro většinu obyvatel to byl „jejich“ tatíček Masaryk. Sám Antonín Knížek patřil již od mládí k jeho bezmezným obdivovatelům. Sepsáním příběhu o jeho manželce chtěl jen dokreslit jeho už i tak idealistickou podobu.

Jak již bylo zmiňováno, příběh poprvé zazněl z úst Antonína Knížka k legionářským dětem nad Charlottiným hrobem. Vzhledem k místu, tak mohlo jeho vyprávění mít své skryté kouzlo. O jeho následném knižním vydání by se to už ale nejspíše říci nedalo.

### **Malíř Jaroslav Skrbek v Libáni – aneb jak se za Rakouska studovalo**

Povídku *Malíř Jaroslav Skrbek v Libáni aneb jak se za Rakouska studovalo*<sup>151</sup> napsal Antonín Knížek roku 1957 pro libáňský Musejní spolek. Knížek v ní zavzpomínal nejen na malířské počátky Jaroslava Skrbka<sup>152</sup>, ale také na nelehké existenční podmínky, se kterými se jako studenti za Rakouska - Uherska museli potýkat. Při psaní této povídky mu jako vynikající zdroj posloužily samozřejmě jeho vlastní vzpomínky a zážitky. Velkým přínosem mu byla ale také kniha od samotného Skrbka *Světlem a stínem*<sup>153</sup> z roku 1944.

Děj povídky se odehrává v rozmezí let 1895-1910. Knížek začíná drobnou vzpomínkou na syna účetního libáňského cukrovaru Leopolda Wisingera, řečeného Poldy či Bledule (kvůli jeho bledé pleti) z obecné školy v Libáni. Právě ten se stal zprostředkovatelem setkání mezi ním a Skrbkem. Bylo to nejspíše v roce 1904, kdy Skrbek dával kondice již zmíněnému Leopoldu Wisingerovi. Ti dva spolu trávili mnoho času i mimo doučování. Procházeli krajinou a hledali vhodné motivy k malování. Právě

<sup>151</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, *Malíř Jaroslav Skrbek v Libáni – aneb jak se za Rakouska studovalo*, rkp. povídky.

<sup>152</sup> Více k postavě Jaroslava Skrbka viz kapitola „Zpět do starých dobrých kolejí“.

<sup>153</sup> Jaroslav SKRBEK, *Světlem a stínem*, Praha 1944. V této knize vzpomíná Skrbek na Libáň, Jičín a na svá studentská léta.

v těch chvílích se k nim občas přidal také Antonín Knížek. Často se tak Antonín a jeho přítel Wisingerem stávali svědky Skrbkovy práce. Pozorovat jeho ruce, které pomalu tvoří starohradský zámek či libáňská zákoutí, bylo pro Antonína Knížka obrovským zážitkem.

Wisingerův otec byl Skrbkovi velice zavázán. Díky jeho doučování totiž jeho syn nepropadl. Jako poděkování pořídil Wisingerův otec Skrbkovi malířský stojan a věnoval mu řetízek k hodinám. Skrbek se stal váženým hostem jejich rodiny.

Leopold Wisinger byl jedním z mnoha studentů, kterým Skrbek dával kondice. Skrbek pocházel z velice chudé rodiny a peníze, které dostával za doučování ostatních studentů, mohl tak použít na výdaje spojené se studiem. Mimo to začal prodávat i své vlastní obrazy. To mu jistě v jeho nelehké finanční situaci také výrazně pomohlo.

Od postavy Jaroslava Skrbka a svých vzpomínek na něj Knížek volně přechází k existenčním problémům, se kterými se museli mnozí jičínští studenti za Rakouska – Uherska potýkat. Značně tady využívá své bohaté zkušenosti nasbírané z dob vlastních studií na Ústavu ku vzdělávání učitelů v Jičíně.

Nejprve začne přesným popisem studentského ubytování. Přespolní studenti jako on se tehdy běžně přijímali tzv. na byt, kde měli k dispozici jeden pokoj, který většinou sdíleli po čtyřech. Pokoj měl pouze základní vybavení, kupř. peřiny a prádlo si musel obstarávat každý sám. Ubytování a strava, ve které byl zahrnut oběd a ranní a večerní káva, vyšly na jedenáct zlatých měsíčně. Z patnácti zlatých, které posílali rodiče, zbyly tak pouze čtyři, za které si většinou nakoupili knihy, oblečení nebo jídlo. Peníze bohužel někdy nedostačovaly. Většina chudých studentů proto dávala kondice, aby si alespoň trochu vylepšila svou finanční situaci.

Tato část povídky představuje cenný zdroj pro poznání každodennosti. Knížek se zaměřuje na prostor, vybavení a podmínky, které studenti ve svém přechodném domově měli. Velice podrobně popisuje, jak vypadal běžný den chudého studenta<sup>154</sup>. S čím se musel dennodenně potýkat, kdy měl volno či jak často se dostával domů k rodičům.

Konec povídky patří jejímu původnímu hrdinovi Jaroslavu Skrbkovi. Knížek definitivně uzavírá jeho působení v Jičíně. Píše o jeho maturitě a následném odchodu do Prahy, kde pokračoval ve studiích na umělecké škole.

---

<sup>154</sup> Např. Knížkův běžný den vypadal následovně: Od osmi do dvanácti a od dvou do čtyř byla škola. Následující dvě hodiny patřily kondicím, končilo se v šest každý den kromě soboty. Neděle patřila bohoslužbám a vycházkám do přírody.

Knížkova povídka přináší především ucelený pohled na jičínská studia malíře a grafika Jaroslava Skrbka. Výrazné místo v ní ale mají i Knížkovy vzpomínky na svá vlastní studentská léta a tehdejší poměry.

## Rodnému kraji

Antonín Knížek se nikdy netajil láskou ke svému rodnému kraji. Snad nikde se necítil tak svobodně a volně. Tyto jeho pocity se nejmórazněji projevíly v básnické sbírce nazvané *Rodnému kraji*<sup>155</sup>. Knížek v ní vzpomíná na své dětství a mládí strávené na Libáňsku, na své milované rodiče, zejména pak na matku a na krásy Českého ráje. Dvě básně jsou také věnovány dílu a životu soboteckého básníka, Knížkova krajana, Fráňi Šrámka.

Básnická sbírka *Rodnému kraji* vznikala převážně v letech 1960-1961. Sbíрка obsahuje sice jen několik kratších básní, ale i tak je z nich možno vyčíst silný vztah, který Knížek choval ke všemu, co bylo spjato s jeho rodným krajem. Některé básně jsou navíc doplněny autentickými obrázky a fotografiemi.

První báseň pojmenovaná *At' zní hlas sonetů!* je věnována Českému ráji. Knížek zde píše o jeho skalách, lesích a lučinách. Vzpomíná na tajemnou hudbu, kterou tam slýchával. Píše o půdě, ze které vzešel a v které, jak doufá, opět spočine. Teprve s přibývajícímí léty si uvědomuje, jak moc mu záleží na tom vrátit se tam, odkud přišel. Splynout se svou rodnou půdou. „Do klína pramáti/ smrt mě zas navrátí./ S tvou krásou splynu pak...“<sup>156</sup>.

Ve své druhé básni *Staré Hradý čp. 14* vzpomíná na svůj rodný domek. Detailně popisuje jeho podobu v době, kdy ještě chodil do školy. Tak rád by se vrátil zpět v čase. Viděl opět ve své rodné chaloupce matku a otce. To se bohužel už ale nestane (jeho matka zemřela v roce 1931 a otec v roce 1943). Jen vzpomínky zůstávají.<sup>157</sup>

Na předchozí báseň volně navazuje další básní *Matčiny ruce*. Jak už název napovídá, báseň je věnována Knížkově mamince a její celoživotní práci. Knížek na ní

<sup>155</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, *Rodnému kraji*, rkp. sbírky básní.

<sup>156</sup> Tamtéž, báseň *At' zní hlas sonetů!*.

<sup>157</sup> „Života jaro zašlo jak sluníčko,/ za okny voní zas muškáty,/ smutno tu bez mámy, bez táty,/ vzpomínky hřejí staré již srdíčko.“. Tamtéž, báseň *Staré Hradý čp. 14*, (celá báseň příloha č. 17).

vždy nejvíce obdivoval její obětavost. Celý její život byla jen práce a odříkání. Ledacos si odepřela jen proto, aby její děti (Antonín a Anna) nestrádaly.<sup>158</sup> Touha, aby se měly lépe než ona, ji hnala kupředu. Antonín Knížek na konci básně lituje, že jí to už nikdy nebude moci vrátit, a sám sebe nazývá dlužníkem.

Báseň *Opomíjené Staré Hradý* připomíná ve zkratce historii starobylého hradu, zejména pak ale jeho majitele, které kritizuje za jejich rozhazovačnost. Zatímco oni prolévají chřtánem drahé víno, tak „v podzámčí jen patoky pil chudý lid“. Zde se výrazně projevila Knížkova levicová orientace. Vždy tíhnul k rovnocennosti, toužil smazat rozdíly mezi lidmi.<sup>159</sup> Na svůj skromný původ a problémy s ním spojené nikdy nezapomněl a do obsahu této básně vtiskl, i když nepřímo, nejednu svou vzpomínku.

Báseň *Maturitní znělka* vznikla přesně padesát let od Knížkovy maturitní zkoušky. Byl tehdy plný euforie. Měl spoustu plánů a cílů. „Tou jičínskou Valdštejnskou branou/ jak orlí vzlétli jsme s nadějí v svět“<sup>160</sup>. Zatímco nyní, na prahu sedmdesátky „z orlů jsou již dnes havrani/ sedící za humny na stráni“<sup>161</sup>. Každému se v životě něco ledacos podařilo, ledacos ne. Antonín Knížek o tom začíná usilovně přemýšlet. Pokouší se rekapitulovat svůj život.

Báseň *Hrdina okamžiku* je věnována herci Prozatimního divadla Karlu Polákovi (1834-1906). Báseň vznikla ku příležitosti stoletého výročí založení zmíněného divadla. Karel Polák pocházel z chudé rodiny ze Starých Hradů. Již od mládí se toužil stát hercem. Knížek v básni připomenul jeho přátelství s Janem Nerudou a Josefem Kajetánem Tylem. Také poznamenal, kolik krásných rolí ho za život potkalo. Báseň je drobné vyústění Knížkovy odborné práce *Hrdina okamžiku*<sup>162</sup>, ve které shromáždil veškeré údaje o této výjimečné starohradské postavě.

Když zavítáš k nám v úchvatný Český ráj,/ nezapomeň na Šrámkovu Sobotku,/ zvolni krok a zahal tvář svou do smutku,/ vstupuješ – li v posvátný humprechtský háj.“<sup>163</sup> Počátek předposlední básně *Pod Humprechtem* se věnuje Šrámkově odkazu v jeho rodné Sobotce. V těchto místech je stále možno slyšet Šrámkův stříbrný vítr a

---

<sup>158</sup> „...Stále vidím mozoly ty staré,/ otisky denní i noční práce,/ tvrdé jak hrachy na zahrádce. Smutná slza z oka se mi dere...“//. Tamtéž, báseň *Matčiny ruce*.

<sup>159</sup> To se výrazněji projevilo již při jeho pobytu u legií. Vždy ho velice znepokojovalo, když viděl, že maso, které bylo jeden den důstojníky označeno jako nevalné, se druhý den podávalo mužstvu první roty. K tomu např. kritizoval, že někteří důstojníci neplatí národní daň, kterou „každý voják platí ihned při výplatě“.

<sup>160</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, *Rodnému kraji*, rkp. básní, báseň *Maturitní znělka*.

<sup>161</sup> Tamtéž.

<sup>162</sup> Materiály k této práci se nacházejí v Knížkově literární pozůstalosti. Tamtéž.

<sup>163</sup> Tamtéž, báseň *Pod Humprechtem*.

hučící splav<sup>164</sup>. I v této básni je opět znatelná Knížkova hrdost na krásu svého rodného kraje.

Na předešlou báseň volně navazuje poslední báseň z této sbírky *Básniku mládí*, ve které se Knížek vyznává ze své celoživotní lásky k dílu soboteckého rodáka Fráňi Šrámkova. S ním ho pojila nejen láska ke stejnému kraji, ale také Šrámkova básnická sbírka *Modrý a rudý*<sup>165</sup>.

*Rodnému kraji* sice nepatří mezi nejskvostnější díla Knížkovy tvorby, ale i tak by neměla být opomíjena. Z básní, které sbírka obsahuje, je možno vyčíst mnoho jeho vzpomínek a tužeb. Definitivně se mohl vypořádat s tím, co se mu nelíbilo, a vyznat se z toho, co měl rád.

## Tajemství čísla 28

*Tajemství čísla 28*<sup>166</sup> patří mezi první Knížkovy práce, které se věnují odboji na Jičínsku. Hlavními postavami příběhu jsou čtyři sovětsí vojáci, kteří se od ledna až do května 1945 skrývali před německými nacisty v rodině Jana Procházky z Važic. Knížek zde výrazně přispěl k poznání každodennosti české rodiny, která ukrývala několik měsíců nepřítele nacistického režimu. Ačkoliv byla tato práce původně zamýšlena jako povídka, nakonec ji publikoval v jičínském Předvoji jako reportáž.

Antonín Knížek se léta přátelil s Janem a Emílií Procházkovými. Jejich vyprávění pro něj bylo tedy základním zdrojem při tvorbě této práce. Dalším nezanedbatelným zdrojem byly i jeho vlastní vzpomínky a zkušenosti se skrýváním. Za druhé světové války spolu se svou manželkou krátkou dobu ukrývali Ing. Gollera<sup>167</sup>. Nejvíce mu ale pomohlo osobní setkání se dvěma ze čtyř tehdejších vojáků. Seznámili

---

<sup>164</sup> Odkaz na Šrámkova díla *Stříbrný vítr* a *Splav*.

<sup>165</sup> Šrámkova antimilitaristická sbírka *Modrý a rudý* patřila k dílům, jež byly kvůli svému pacifickému a antimilitaristickému obsahu za první světové války vyškrtuty z čítanek, Když se tato kniha objevila ve věcech frekventanta důstojnické školy Antonína Knížka v podunajské monarchii, bylo jasné, že důstojnické hodnosti již nedosáhne, (více kapitola Cestou k legiím). Teprve o více než třicet let později při setkání s autorem sbírky Fráňou Šrámkem zjistil, že i jemu tato sbírka způsobila drobnou nepříjemnost. Kvůli básni *Pišou mi psaní vojanští páni*, kterou tato sbírka obsahuje, byl odsouzen ke čtyřtýdennímu vězení, poté co byl povolán k vojenskému cvičení, a navíc ještě degradován z kaprála na vojína. Více Knížkova povídka *Boj o dvě frčky a šavličku*, viz příloha č. 16.

<sup>166</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, *Tajemství č. 28*, strojop. článku.

<sup>167</sup> Viz kapitola Legionářem v době strachu a beznaděje (1939-1945).

Knížka nejen se svou tehdejší situací, důvody svého skrývání, ale také ho obeznámili s místy partyzánských bojů a pochodů.

Knížek začíná svou práci krátkým popisem Važic a vcelku nevýznamným domkem čp. 28, kde se neřeklo jinak než „Na dolách“. V domku žila již několik let rodina Procházkova. Jejich životy až do osudného ledna 1945 nijak nevybočovaly. Tehdy k nim přivedl jejich známý František Javůrek čtyři špinavé, unavené a rusky mluvící muže – uprchlíky ze zajateckého tábora, kteří se skrývali před Němci. Dům Procházkových byl skoro na samotě, takže byli relativně v bezpečí.

Procházkovi přijali čtyři nové „podnájemníky“ s úsměvem. Obětavě se o ně starali a se vším jim pomáhali. Antonín Knížek zde podrobně popisuje veškerou péči, kterou jim Procházkovi poskytli. „Procházkova sestra Emilka zatopila v prádelně v kotli, aby se v lázni zbavili staré špíny. Babička, Procházkova maminka, vyprázdnila svou výměnkářskou světnici, zatímco hospodář Jan snášel z půdy postele a naplňoval slamníky žitnou slámou a podhlavníky senem. Emilka s Julčou zas povlékaly čerstvě peřiny a polštáře a vybíraly z bratrovy výbavy i po tatínkovi čisté košile a spodky, sháněly kalhoty a kabáty, klobouky i čepice. Hosté si s vtipkováním vybírali, co se komu podle chuti a velikosti hodilo.“<sup>168</sup> Pro Procházkovy bylo nejdůležitější, aby se jejich hosté u nich cítili jako doma. Ti byli spokojení. Byli čistí, oblečení, měli co jíst a pít, ale především byli v bezpečí. Jediný drobný „problém“ byl snad jen nedostatek kuřiva, se kterým se občas potýkali. Na této části je nejzajímavější postupné začleňování vojáků do běžného života Procházkových. Přizpůsobení se jejich způsobu života.

Zatím čtyři bezejmenní vojáci postupně vystupovali z ilegality. První z nich byl Ilja Alexejevič Petrov, původně instalatér, nyní důstojník. Další Konstantin Ivánovič Železnakov, věčný zdroj zábavy. S ním se opravdu nikdo nenudil. Třetí jméno z tajemné čtveřice znělo Petr Platonovič Choďko, typograf a grafik, který se ve volných chvílích věnoval kreslení portrétů, a konečně poslední Ivan Fjodorovič Těrjochin byl čtyřiadvacetiletý student, který většinu času trávil nad mapami a sledoval ústup německých vojsk. Právě od Ivana se také postupně dozvídali, co se jim stalo. Poprvé se setkali v zajateckém táboře v Horním Slezsku. Zde se rozhodli, že společně utečou do Československa. Knížek nejvíce oceňoval s jakou vytrvalostí a cílevědomostí se na útěk připravovali. Učili se česky, Ivan studoval okolní krajinu, aby přechod přes hranice byl

---

<sup>168</sup> LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, výstřižek článku *Tajemství čísla 28*.

co nejbezpečnější. Po úspěšném překročení hranic se schovávali v lese, ale hlad a především zima je odsud vyhnali.

Ilja, Ivan, Kost'a a Petr se u Procházkových skrývali čtyři měsíce. Během té doby se napojili na sovětskou partyzánskou skupinu, která se v té době v okolí Važic začala formovat. V květnu 1945 „aktivně ničili telefonní spoje německé armády, hlídkovali na rozcestích a křižovatkách“<sup>169</sup>. Krátce poté se rozhodli vrátit domů. Na Procházkovy ale nikdy nezapomněli. Ještě dlouho po válce si s nimi dopisovali. Počátkem šedesátých let došlo dokonce k opětovnému setkání Ilji Alexandroviče Petrova a Ivana Fjodoroviče Těrjochina s Emílií a Janem Procházkovými. Právě této schůzky se mohl zúčastnit i Antonín Knížek, jenž byl dobrým přítelem Procházkovy rodiny. Z této pro něj jistě zajímavé zkušenosti načerpal mnoho informací, které obratem využil při tvorbě této práce.

*Tajemství čísla 28* je ucelený příběh, který přináší pohled do obyčejné české rodiny, která riskovala své životy pro záchranu čtyř neznámých lidí. Antonín Knížek se snažil, aby tato práce byla přístupna co nejširší veřejnosti, takže je psána jednoduchým a srozumitelným jazykem.

## **Národní odboj na Jičínsku 1939-1945**

Poslední práce Antonína Knížka *Národní odboj na Jičínsku 1939-1945*<sup>170</sup> byla vydána v roce 1975 v Jičíně. Knížek se však jejího vydání bohužel už nedožil (†3. 9. 1974).

Drobná historická práce se snaží shrnout veškeré poznatky o odboji v Jičíně, Hořicích, Nové Pace, Libáni, Sobotce aj. Jako výborný zdroj Knížkovi posloužily zejména historické studie a vzpomínky mnohých pamětníků. Dále pak kroniky jednotlivých obcí a soukromé archivy některých ilegálních skupin. Knížek mohl také vycházet z některých svých vlastních historických prací věnovaných odboji<sup>171</sup> a ze svých vzpomínek na předválečnou a válečnou situaci.

---

<sup>169</sup> Tamtéž.

<sup>170</sup> Antonín KNÍŽEK, *Národní odboj na Jičínsku 1939-1945*, Jičín 1975.

<sup>171</sup> Např. historická studie *Rok 1939 - rok poroby a ponižení, Na nohy vskočil partyzán* či *Prokop Holý v zajetí*.



*Národní odboj na Jičínsku 1939-1945* má 8 kapitol<sup>172</sup>. Vzhledem ke Knížkově sympatizování s levicí a době vzniku práce se v některých pasážích objevuje silný vliv komunistické ideologie. Každá kapitola se zabývá vždy jednou významnou historickou událostí a jejím vlivem na obyvatele Jičínska. Knížka zde nejvíce zajímala jejich odbojová aktivita v období druhé světové války. Jakýkoliv náznak odporu se snažil zevrubně popsat. Na rozdíl od jeho předešlých děl se zde konečně objevuje kompletní seznam všech zadržených, umučených a přeživších odpůrců nacistického režimu z okolí Jičínska.

Hlavním přínosem historické práce *Národní odboj na Jičínsku 1939-1945* bylo především připomenutí hrdinských činů obyvatel Jičínska.

---

<sup>172</sup> KSČ v čele boje proti fašismu, 17. listopad, Obrana národa – Barium, Sokol v odboji, Národní odboj na Novopacku, Odpor všemi prostředky, Mafiáni a Naši v zahraničních armádách.

## Závěr

Ve své bakalářské práci jsem chtěla přiblížit životní příběh legionáře, učitele, vychovatele a odbojáře Antonína Knížka. Jeho myšlenkový svět nemusí být pro současného člověka úplně srozumitelný, neboť jeho jednání často vycházelo ze sokolského cítění, vlastenectví, rovnostářské tendence a silného citu pro spravedlnost. Přesto je velká škoda, že se Knížkovo jméno až dosud nikde příliš neobjevovalo. Jeho život byl totiž opravdu pestrý, a určitě si zaslouží pozornost.

Ve své práci jsem poznala Antonína Knížka nejen jako legionáře, ale především jako člověka, který dokázal překonat mnohé překážky, aby dosáhl svého cíle. Boj za ideály jako by ho poháněl stále kupředu.

Antonín Knížek pocházel z velmi chudých poměrů, díky rodičovské podpoře a své vlastní ctizádostivosti však nakonec vystudoval a stal se učitelem. Tato práce ho nesmírně bavila a radost, kterou dennodenně viděl v dětských očích, ho velmi těšila. Právě děti vyplňovaly velkou část Knížkova života. Ať už se jednalo o jeho působení v různých obecných školách, v Domově legionářských siroteků či v PFL, všude se snažil udávat dětem správný směr a být jim dobrým příkladem. S tím do jisté míry souvisel i jeho boj proti rakouskému zpátečnictví. Snaha zajistit dětem lepší životní podmínky.

Život Antonína Knížka silně prožaly obě světové války. Zatímco první se aktivně účastnil coby legionář u prvního pluku M. J. Husa na Rusi, druhou prožíval v prostředí domova, ale rozhodně ne bezpečněji. Koneckonců nasazení vlastního života pro bezpečnost ostatních považoval za zcela samozřejmé.

Část mé práce se také zabývá Knížkovou literární činností. Jednotlivé tituly mi posloužily především jako pramen k poznání jeho názorů na určitou problematiku. Velmi výrazná je jeho literární prvotina ze třicátých let *Pohádka o paní Masarykové*. Silný vztah, který Antonín Knížek k Masarykovi choval, je v této knize patrný. Považoval ho za zachránce českého národa, patřil k jeho nejzarytějším obdivovatelům. To se snažil také přenést i na své bezprostřední okolí, zejména pak na malé děti, kterých měl okolo sebe vždy dost. Ačkoliv беру v potaz jeho legionářskou kariéru i dobu, ve které žil, přesto se mi toto Knížkovo promasarykovské smýšlení jeví přinejmenším patetické.

Literární tvorba Antonína Knížka se převážně zabývá odbojem na Jičínsku. Jako kronikáře Starých Hradů, pracovníka libáňského muzea, ale zejména jako hrdého

rodáka ho tato práce maximálně naplňovala. Na základě prostudování obecních kronik a dalších pramenů vzniklo tak několik zajímavých titulů, jimiž Knížek přispěl k poznání kulturních dějin tamějšího kraje.

Je velká škoda, že životům československých legionářů není věnována větší pozornost. Kolikrát se totiž jedná o velmi pozoruhodné osudy, které jsou do jisté míry ovlivněny jejich legionářským působením. Určitě by bylo nesmírně zajímavé porovnávat jejich život před první světovou válkou a po ní, či do jaké míry je vůbec válka a zejména legionářství zasáhly.

Snad se tedy v budoucnu dočkají svého zpracování i další méně známí legionáři. Na lidi jako Antonín Knížek by se totiž rozhodně nemělo zapomínat.

## Seznam zkratek

ČsOL	Československá obec legionářská
ON	Obrana národa
PFL	Podpůrný fond legionářský
SF	Sirotčí fond
ZÚPM	Zemské ústředí péče o mládež

# **Prameny a literatura**

## **Prameny**

### **Archivní prameny**

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Antonín Knížek, 3 kartony

### **Vydané prameny**

#### ***Deníky a paměti***

BENEŠ Edvard, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa I-III*, Praha 1935.

KLIMENT Josef, *Zápisky legionářovy: ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914-1919*, Středokluky 2005.

ZEMAN Adolf a kol. (edd.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly československé legie I-III*, Praha 1926-1927.

#### ***Tisk***

Lidová demokracie 1969

Předvoj 1974

#### ***Beletrie***

KOPTA Josef, *Třetí rota doma*, Praha 1948.

KOPTA Josef, *Třetí rota na magistrále*, Praha 1947.

KOPTA Josef, *Třetí rota*, Praha 1947.

LANGER František, *Jízdní hlídka*, Praha 2000.

MEDEK Rudolf, *Veliké dni*, Praha 1935.

#### ***Díla Antonína Knížka***

*Pohádka o paní Masarykové*, Strážnice 1932.

*Národní odboj na Jičínsku 1939-1945*, Jičín 1975.

## Literatura

### *Encyklopedie a slovníky*

Masarykův slovník naučný VI. díl, Praha 1932.

Ottův slovník naučný nové doby, I. díl, Praha 1931.

Ottův slovník naučný XIII. – XXV. díl, 1899-1906.

Universum: všeobecná encyklopedie I. - VI. díl, Praha 2000 - 2001.

### *Literatura*

FRYŠČOK Alexej Miloslav, *Legionáři, car a rudá vlajka*, Brno 1998.

GALANDAUER Jan a kol., *O samostatný československý stát 1914-1918*, Praha 1992.

GALANDAUER Jan, *T. G. Masaryk a vznik ČSR*, Praha 1988.

GEBHART Jan – ŠEDIVÝ Ivan (edd.), *Česká společnost za velkých válek 20. století. Pokus o komparaci*, Praha 2003.

HANZLÍK František, *Legie v Rusku, v Itálii a ve Francii v letech 1914-1918 na cestě k samostatné Československé republice*, in: *Demokratické principy vzniku Československa, Sborník referátů z vědecko – osvětové konference k 80. výročí vzniku ČSR*, Brno 1998, s. 23-38.

HONZÍK Miroslav, *Legionáři*, Praha 1990.

JIROUŠEK Bohumil, *Antonín Knížek a sibiřská anabáze*, in: *Československé legie a první světová válka*, České Budějovice 2002, s. 128-132.

JIROUŠEK Bohumil, *Ruský generál L. G. Kornilov v českém meziválečném dějepisectví*, in: *Regiony a první světová válka*, České Budějovice 2001, s. 89-93.

KÁRNÍK Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918-1938)*, Praha 2003.

KOVTUN Jiří, *Masarykův triumf*, Praha 1991.

KŘÍŽEK Jaroslav a kol., *První světová válka*, Praha 1968.

KUDLÁČ Antonín K. K., *Příběh (y) Volné myšlenky*, Praha 2005.

KVAČEK Robert, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003.

LUKÁŠ Ladislav; VOJTÍŠEK František, *Libáň: 650 let města*, Libáň 1974.

MASARYK GARRIGUE Tomáš, *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické. Svazek první 1898-1899*, Praha 1936.

NIKRMAJER Leoš, *Legionářská otázka v období protektorátu*, in: *Československé legie a první světová válka*, České Budějovice 2002, s. 133-139.

- PAZDERA David, *Voják a zbraň*, in: Česká společnost a první světová válka, České Budějovice 1999, s. 5-8.
- PIPES Richard, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 1998.
- SAK Robert, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920)*, Jinočany 1996.
- SKRBEK Jaroslav, *Světlem a stínem*, Praha 1944.
- ŠAFRÁNEK Jan, *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769-1895: příspěvek k dějinám českého školství*, Praha 1897.
- ŠEDIVÝ Ivan, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2001.
- TRAPL Miloš, *Terminologie politického katolicismu*, in: Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, s. 7-12.
- VACULÍK Jaroslav, *Příspěvek ruských Čechů ke vzniku ČSR*, in: Demokratické principy vzniku Československa, Sborník referátů z vědecko – osvětové konference k 80. Výročí vzniku ČSR, Brno 1998, s. 57-68.
- VÁCHA Dalibor, *Život v legiích. Českoslovenští dobrovolci na Rusi 1914-1918*. Disertační práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2012.
- VYKOUPIIL Libor, *Vznik samostatného Československa*, in: Demokratické principy vzniku Československa, Sborník referátů z vědecko – osvětové konference k 80. Výročí vzniku ČSR, Brno 1998, s. 11-22.

## Internetové zdroje

- [http://ic.chlumeccn.cz/vismo/dokumenty2.asp?id\\_org=100515&id=1094&p1=1009](http://ic.chlumeccn.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=100515&id=1094&p1=1009)
- <http://obeclegionarska.cz/>
- [http://notes2.czso.cz/cz/sldb2011/cd\\_sldb2011\\_11\\_12/index\\_html\\_files/CZ052\\_PVKR13-.pdf](http://notes2.czso.cz/cz/sldb2011/cd_sldb2011_11_12/index_html_files/CZ052_PVKR13-.pdf)
- <http://www.eudeska.cz/radnice/index.php?id=staravoda44154f2ba4d72>
- <http://www.luzecnadcidlinou.cz/o-obci/ds-50/p1=52>
- <http://www.jicin.org/cs/region/jicin.html>
- <http://www.mestoliban.cz/index.php?nid=777&lid=cs&oid=42770>
- <http://www.obeckovan.estranky.cz/clanky/historie.html>
- <http://www.podchlumi.cz/chomutice/index.php?nid=411&lid=cs&oid=299>
- <http://www.sokolchomutice.estranky.cz/clanky/historie/>

## Seznam příloh<sup>173</sup>

Příloha č. 1 - pohlednice Staré Hradky

Příloha č. 2 - rodný dům Antonína Knížka

Příloha č. 3 - Kateřina a Antonín Knížkovi (rodiče)

Příloha č. 4 - maturant Antonín Knížek

Příloha č. 5 - jednoroční dobrovolník Antonín Knížek (u 9. zeměbranceckého pluku v Litoměřicích v roce 1913)

Příloha č. 6 - Antonín Knížek před odjezdem na frontu 1914

Příloha č. 7 - v ruském zajetí v letech 1914-1917

Příloha č. 8 - 1. rota 1. pluk M. J. Husa na cestě z Ukrajiny do Ruska (7. 4. 1918)

Příloha č. 9 - legitimace (A. Knížek byl zvolen delegátem na sjezd 1. Československého armádního sboru)

Příloha č. 10 - potvrzení (A. Knížek se stává členem polního soudu československého vojska)

Příloha č. 11 - sekretář polního soudu československého vojska Antonín Knížek

Příloha č. 12 - třicetiletý Antonín Knížek nedlouho před svým příjezdem domů (17. 6. 1920)

---

<sup>173</sup> Všechny přílohy pocházejí z Knížkova osobního fondu, který je uložen v LA PNP. Přílohy jsou řazeny chronologicky.



Příloha č. 13 - potvrzení o legionářském působení Antonína Knížka

Příloha č. 14 - obrázky strážnických dětí ke Knížkově pohádce *Pohádka o paní Masarykové*

A) Tomáš Garrigue Masaryk a Charlotta Garrigue Masaryková

B) personifikace nově vzniklé Československé republiky = „smavá dívčina v slováckém kroji s běločervenou čelenkou a zlaticím nápisem 28. říjen 1918“

Příloha č. 15 - šedesátiletý Antonín Knížek (6. 4. 1950)

Příloha č. 16 - přepis Knížkovy povídky *Boj o dvě frčky a šavličku*

Příloha č. 17 - báseň *Staré Hradý čp. 14* od Antonína Knížka

Příloha č. 18 - výstřižek článku *Setkání s Haškem*

Příloha č. 19 - Antonín Knížek dostává plaketu k 50. výročí ČSR

Příloha č. 20 - parte Antonína Knížka

## Přílohy

Příloha č. 1



Příloha č. 2



Příloha č. 3



Příloha č. 4



Příloha č. 5



Příloha č. 6 (A. Knížek první zprava)



Příloha č. 7 (A. Knížek sedící ve středu s plnovousem)



Příloha č. 8 (A. Knížek druhý zprava dole)




Příloha č. 9

*Předseda  
sídlo nov. soudu  
1<sup>o</sup> praporem  
1<sup>o</sup> Českoslov. str.  
Jana Husa pluku.  
C. 4  
20. dubna 1918 r.*

*Legitimace.*

*Šof. Křížek Antonín, 1<sup>o</sup> Českoslov.  
Jana Husa pluku je skutečně zvolen dele-  
gátem na sjezd 1<sup>o</sup> Českoslov. armádního  
sboru 1<sup>o</sup> praporem 1<sup>o</sup> Českoslov. strél.  
Jana Husa pluku, což svůj vlastní  
svoji podpisy potvrzuje.*

*Předseda: Vaček  
Kduatel: Pop. Křížek  
Člen výboru: Hořejší*




Příloha č. 10

Prozatímní Výkonný Výbor  
Československého Vojska. Dobrovolci  
Čsl. 203. bratru KNÍŽKOVI.  
Č. eljábinsk dne 18. června 1918.

Prozatímní Výkonný Výbor Českoslov. vojska  
jmenoval Tě a I. Sjezd Českoslov. vojska ve schůzi dne  
17. t. m. potvrdil Tě členem P O L N Ě H O S O U D U  
Československého vojska.

Prozatímní Výkonný Výbor Českoslov. vojska:  
H. Předseda: *Ind. Pechý*  
Sekretář: *J. B. Štěrba*

Presidium I. Sjezdu Československého vojska:  
Předseda: *Kymchal* Sekretář: *Štěrba*



Příloha č. 11 (A. Knížek stojící čtvrtý zprava)



Příloha č. 12



**Ministerstvo Národní Obrany, kancelář Československých legií.  
Evidenční úřad.**

číslo 33644

Kolku prosto podle §u 16. zákona  
ze dne 24. července 1919 č. 462  
sb. z. a n.

**Potvrzení,**

že (jméno a příjmení) KNÍŽEK Antonín,  
vojenská hodnost a poslední voj. těleso: poručík div. soud II .D.  
narozený dne: 6.4-1890 v St. Hradě okres Jičín země Čechy  
příslušný do átto okresu átto země átto  
jest ve smyslu §u 2. zákona ze dne 24. července 1919 č. 462 sb. z. a n. a článku 5. vládního  
nařízení ze dne 4 / III 1920 č. 151 sb. z. a n.

**legionářem.**

Do československé armády legionářské přihlásil se  
Do ~~armády spojenecké~~ vstoupil  
dne (slovy) \_\_\_\_\_  
měsíce (slovy) listopadu  
roku (slovy) devatenáct set  
šestnáct  
dvacátého

Z čsl. legionářského vojska byl ~~řádne propuštěn~~  
Do neaktivitu byl přeložen, demobilisován v roce 20  
Na území čsl. republiky z Ruska se vrátil (pouze pro  
ty, kteří se vrátili po 31. prosinci 1919 z Ruska)  
dne (slovy) \_\_\_\_\_  
měsíce (slovy) června  
roku (slovy) devatenáct set  
dvacet

~~Jest dosud ve vojenské činné službě.~~

Jeho služba legionářská počítá se mu do dne (slovy) konce června  
roku (slovy) devatenáct set dvacet takže celkem obnáší (slovy) jedenáct roků  
měsíců (slovy) ..... kalendářních.

Toto potvrzení jest dokladem pro nabytí všech práv, vyhrazených legionářům zákonem  
ze dne 23. V. 1919 č. 282 sb. z. a n. a ze dne 24. VII. 1919 č. 462 sb. z. a n.

V Praze, dne 20. ledna 1921.

Vlastnoruční podpis majetníka:

Ant. Knížek  
Nehodící se budiž škrtnuto.



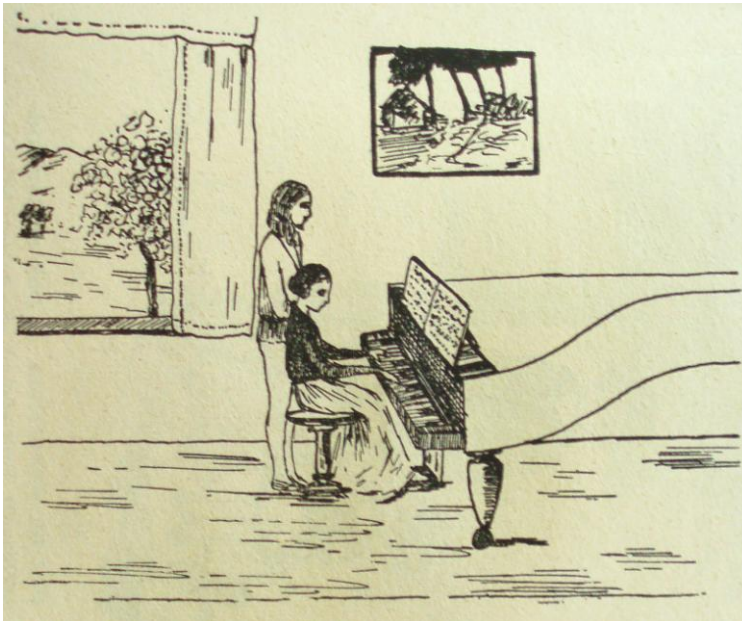
Podpis přednosty evidenčního úřadu:

J. Čech



Příloha č. 14

A)



B)



Příloha č. 15



### Boj o dvě frčky a šavličku

Když jsem opouštěl v červnu r. 1910 po úspěšné maturitě studentské město Jičín, zahlédl jsem za výkladem Zajíčkova knihkupectví útlou knížečku v červené obálce. Byla to druhá básnická sbírka Fráni Šrámka „Modrý a rudý“... Koupil jsem si ji za poslední padesátihalěr. Nezbylo mi na dráhu, a tak jsem se vydal domů pěšky. Cestou přes Vokšice, Podhradí – Střevač jsem si v ní listoval a při delším odpočinku před cílem – ve stínu libáňské borovičky, jsem ji měl již celou přečtenou. Vždyť to byl slabý sešítek asi o 24 stránkách, asi s 12 básněmi antimilitaristického ražení. Byly vydány nákladem Nové omladiny v Praze v r. 1906. C. k. státní nadvládnickví verše zabavilo, a tak vyšly až po interpelaci českých poslanců na říšské radě ve Vídni 1. května 1906. Na titulní stránce jsem se dočetl, že se tak stalo „interpelací poslance Fresla a soudruhů“ – na druhé straně byla kritika C. k. státního nadvládnickví jako censurního úřadu, které je pověstné svou neslychanou libovůlí při provádění konfiskační praxe, což se zde projevilo nejzlomyslnějším porušováním platných zákonů otisku, neboť tyto verše již předtím v r. 1905 vyšly v orgánech anarchistických socialistů v „Práci“ a v „Nové omladině“.-

Z těch básní si pamatuji jen tyto: Píšou mi psaní, vojanští páni - Raport a Přiletěli adjutanti.-

Když jsem v r. 1913 musel narukovat jako jednoroční dobrovolník k 9. zeměbranceckému pluku do Litoměřic, vzal jsem tuto milou mi knížku veršů do vojenského kufru, abych mohl lépe bojovat „za císaře pána a jeho rodinu“. - A to jsem neměl dělat, vždyť jsem už stejně uměl ty verše z paměti. Ku konci každého měsíce, kdy rakouští oficiři neměli už peníze na kavárny, děvčata a jiné kratochvíle, věnovali se více svěřeným vojákům. A proto i lajtnant Cihlář si vymyslel „kufrvizitu“ - / Šovinista hejtman Hahnel vyslovoval jeho jméno s pomlkou – Cihl – arsch, jako lékař lek-arsch./ A v tom mém kufříku mu ihned padl do oka ten rudý sešit básní. Jako Čech jim ihned po letmém prolistování porozuměl a celý rudý nad tím rudým obsahem hněvivě pronesl: „ Einjähriger Knischek, Vy jste nehodný té cti stát se rakouským důstojníkem, Vy jste zralý pro garniconarest v Terezíně, kam se nejmíň na 14 dní dostanete. Hlaste se zítra k raportu.“ A básně mi zabavil.

Té noci jsem nespal a přemýšlel jak zabránit této nepříjemné hře o existenci. Šel jsem proto ihned z rána za lajtnantem Cihlářem s prosíkem a s promyšleným návrhem, že se skutečně na rakouského důstojníka nehodím, a proto vystupuji z důstojnické školy, jen ať upustí od udání a neničí mladý život českého učitele. Lajtnant na to: „Ani českým učitelem v rakouské říši být nemůžete, Vy rudý anarchisto!“ Až po dlouhém přemlouvání, když jsem nadhodil, že jsem přece také české matky syn od Mladé Boleslavi, souhlasil. Já jsem se pak hlásil u raportu veliteli školy a své vystoupení s odůvodněním, že neumím německy a přednáškám nerozumím, ačkoliv jsem již jako žák měšťanské školy absolvoval třetí ročník německé školy v Ústí nad Labem, kamž se tenkrát chodilo na „hadl“ /na výměnu/.

Velitel školy tyto důvody nechtěl uznat a odkázal mě k plukovnímu raportu. Plukovník se mě zase jal přesvědčovat o potřebě českých důstojníků u českého mužstva rakouské armády, ale já podle úmluvy s lajtnantem jsem musel trvat na svém rozhodnutí. Než jsem jako voják u roty získal první frčku frajtra /svobodníka/, musil jsem se učit uklízet světnici, chodby i záchody. Inu, vojna jako řemen!

Když jsem počítal poslední stovku - zavraždil srbský revolucionář Gavrilo Princip následníka rakouského trůnu arcivévodu Ferdinanda a vypukla první světová válka, do níž jsem putoval jako kaprál /desátník/. Na ruské frontě v Haliči jsem využil ústupových bojů, když jsme se na řece Sanu odpoutávali od nepřítele a utekl jsem 2. 11. 1914 jednotlivě do zajetí, kde jsem pil vodu ze stojaté zátoky matičky Volhy, do které se vlévaly splašky z primitivních kasárenských záchodů, a nedostal tyfus!

Domů jsem se vrátil jako poručík legií až v r. 1920.

Na milovaného Fráňu Šrámka jsem si vzpomněl při vydání jeho třetího vydání sbírky „Básní“ /1947/, kdy jsem oba bydlili na Smíchově. Po několikerém obhlížení jeho domu na Černém vrchu, dodal jsem si kuráže /to již jsem slyšel o jeho samotářství! / a zaklepal jsem na dveře jeho bytu s ostychem a prosbou o podpis do této knihy, v níž byly opět otištěny mně tak známé antimilitaristické básně. Při sklence roudnického jsem mu vyprávěl, co jsem zažil s jeho sbírkou básní „Modrý a rudý“ – přičemž jsem se dozvěděl, že právě za jednu z těchto básní „Píšou mi psaní, vojánští páni“ – byl odsouzen vojenským soudem v Č. Budějovicích k čtyřtýdennímu vězení, když byl povolán v srpnu 1905 k vojenskému cvičení, a k tomu ještě degradován z kaprála na vojína. Naše velmi přátelská beseda byla zakončena slovy: „Tak vidíte, mne ty básně stály dvě frčky a Vás šavličku. Doufám, že se na mne proto nezlobíte, vždyť jste si

z války přivezl jinou, lepší, ruskou.“ - A do knížky mi napsal následující věnování:  
Svému krajanu a spolutrpiteli p. Antonínu Knížkovi v upomínku na vojnu, v níž jsme  
maširovali, zpívali a proklínali. Váš Fráňa Šrámek.

Takový poklad nemá člověk dávat z ruky. Jednomu z krajanů jsem knížku zapůjčil, to  
se ví, že mi ji nevrátil. /Čte-li dnes tuto vzpomínku, ať jí věnuje Šrámkovu muzeu  
v Sobotce. Vše odpuštěno! /

Po dlouhých létech, když jsem zpozoroval tuto ztrátu této vzácnosti ve své knihovně,  
zakoupil jsem si nové vydání „Básní“ z r. 1951 a vydal jsem se s nimi zase do domu  
básníkova.

Hned v přízemí na chodbě domu ohromilo mne smuteční oznámení pí. Hrdličkové-  
Šrámkové, že národní umělec Fráňa Šrámek dokonal bohatou pouť svého života 1.  
července 1952.

Od té doby při každoroční návštěvě rodného Českého ráje nosím na hrob básníkův pod  
Humprechtem kytičku vřesů natrhanou, kterou jsem viděl na jeho stole a kterou měl tak  
rád, „na rudých květech krvavá rosa“, mu připomínala, - „že v číši už jen zbývá  
poslední jiskra...“

Na mém nočním stolku leží stále útlá knížečka kapesního formátu „Květ české poezie –  
Fráňa Šrámek. – Ať zním...“, do níž jsem si vepsal 1. 7. 1952:

Na Tvůj buben rebelantů  
rád jsem často bubnoval,  
v touze být Tvým adjutantem  
v životě se také buntoval! ---

Antonín Knížek

Příloha č. 17

Staré Hrady čp. 14

Chaloupko rodná, stulená pod strání,/  
okénky díváš se na silnici,/  
otec ji nalíčil jak dívčici./  
Synek s tabulkou do školy uhání.//

Života jaro zašlo jak sluníčko,/  
za okny voní zas muškáty,/  
smutno tu bez mámy, bez táty,/  
vzpomínky hřejí staré již srdíčko.//

Chléb leží na stole, káva již voní,/  
šeří se, nad hradem klekání zvoní./  
...Tonáku, Andulo, k večeri čas!...//

Maminko, kdybych Tě měl kolem sebe,/  
to by zas v rodný krb spadlo kus nebe,/  
přes hory, doly běžel bych domů zas!...//

6. 4. 1961

**B**ylo to v druhé polovině roku 1917 — tedy téměř před padesáti lety, Jaroslav Hašek sloužil tehdy jako dobrovolce prvního pluku Mistra Jana Husi v zahraniční armádě na Rusi. Byl zajat již v roce 1915 s celou kumpačkou a hned se hlásil do České družiny v Kyjevě, se kterou byl na frontě jako válečný dopisovatel. — Často byl poslán do zajateckých táborů na nábor nových dobrovolníků pro Družinu a vracel se vždy do záložního praporu v Kyjevě úspěšně s několika desítkami Čechů a Slováků. Byl hrdý na své chlapce, které přesvědčil, že musí zradit císaře pána a bojovat proti němu se zbraní v ruce.

Hašek byl v té době pisařem v plukovní kanceláři a knihovníkem pluku v hodnosti svobodníka. Oznamky této šarže se nosily na rameni. Svobodník měl na nich jednu nůdli, tj. úzký proužek zelené látky. Hašek si svoje epolety přišil na zadnici kalhot, aby dal najevo, jak opovrhuje svou „vysokou hodností“. Pobočník Kosina ho chtěl dát zavřít pro urážku distinkcí československé armády. „Ale jo, bratře poručku,“ vece na to Hašek, „obstaráš-li mi pořádný kaffas horkého čaje, bude-li s přísadou, budu na te věčně vzpomínat.“

V Kyjevě vydával redaktor Švihovský týdeník „Čechoslován“ a Haška si z našeho pluku vyžádal. Takové spisovatelské eso nesmělo v jeho redakci chybět. Hašek tu působil jako reportér z fronty, psal úvodníky, válečné i politické články, fejetony, verše a příběhy ze života našeho vojska. V té době napsal také jeden příběh o Svejkově s názvem „Dobrý voják Svejek v zajetí“ — kterým propagoval mezi zajatými krajany vstup do československého vojska. Tento Svejek vyšel i knižně a byl brzo rozebrán a čten s

alkoholismu apod. Sliboval voličům, že se zasadí a zrušení domovního dvacetihaléře jako poplatku za otvírání domů v noci, nebo za zrušení vstupného do veřejných záchodků, čímž se ujme těch nejméně občanů, kteří na toto vstupné nemají a použijí jiného místa, ještě veřejnějšího.

Hašek byl nadán neobyčejnou pamětí. Měl v ní zaregistrováno

díl a jistě žil první český spisovatel, jehož jméno i básně se zachovaly potomstvu. Jsou to Staré Hradky u Libáně na Jičínsku. Arnošt ze Staré tu založil ve XIV. století tvrz. Jeho vnuk, jménem Smil Flaška z Pardubic...“ Hašek mi vpadl do řeči a následoval podrobný výklad o Smilu Flaškově z Pardubic, který zakončil úryvkem z jeho básně:

*Protož, synu, vždy hled na to:  
Prizeň panny už jak zlato,  
také nad dráhé kamení:  
neboť nad lásku, věř, není  
nižší věc na tom světě.*

Záviděli jsme Haškovi jeho vynikající paměť.

„To není všechno, bratře“ — obrací se na mne Hašek — „s tebou si chci ještě pohovořit o té Libáni a Starých Hradkách. Na ten kraj mám pěkné vzpomínky, tam jsem chodil za svou velkou láskou — Jarmilkou. — Přijď, třebaš někdy sám, pozpomináme si na ten hezký kout české země...“

Nepřišel jsem. Hašek brzo na to byl od pluku odvelen do Kyjeva do redakce „Čechoslována.“

My, kteří jsme Haška poznali z té lepší stránky, zanotovali jsme mu na rozloučenou tu jeho zamilovanou:

Každá panenka má vojáka ráda,  
protože jí miluje, někdy až do  
rána...  
ANTONÍN KNIŽEK

## Setkání s Haškem

velikým zájmem jak českými zajatci, tak dobrovolníky.

Hašek rád vyprávěl, jak zakládal u Zvěřinů v roce 1912 „Stranu mírného pokroku v mezích zákona“, jak byl jejím jediným kandidátem do voleb do říšské rady, jak na schůzích této strany brojil proti rakouské monarchii a jak se jeho kandidatura roznesla po celé Praze, na schůzích se vystřídala celá umělecká a kavérenská smetánka. Haškovy kandidátní řeči byly rozměrným humorním dílem, fečnickou tesařnicí, táhnoucí se i přes dvě hodiny, slepencem všeho možného, např. o pravosti královédvorského rukopisu, o různých světcích, o užitečnosti misionářů mezi černochoy, o boji proti

všechno, čemu se kdysi učil nebo četl, sršel ohňostrojem své fantazie. Naše bránice rozhoupal štvavnatým soustem, když humorně líčil jak v dramatické hře „Pevnost“, která byla společným dílem Haškových přátel, v níž poprvé vystupoval Svejek, bral starou Blažkovou, jak se odvážil v tomto úboru statně čtyřicátnice i do pražských ulic, v nichž získal i opravdového nápadníka, kterého přivedl do restaurace u Zvěřinů ukázat svým přátelům.

Leckdy musel dát každý něco „do placu“. Tak přišla nečekaně řada na mne. Začal jsem velmi stísněně, nic humorného mě nenapadlo: „Pocházím z obce, kde se pravděpodobně naro-





Svůj sen, své srdce uměl's dáti.  
Čas vše Ti jednou s láskou vrátí.  
A kdyby dřív Tvé oči vyhasly  
a lásku nedopřál Ti úděl zlý,  
přec vykonal jsi vše a dosáh' cíle.  
To štěstí své jsi nesl ve svém díle.  
Jan Raimis: „Tvoje štěstí“

S hlubokým zármutkem oznamujeme všem přátelům a známým,  
že nás navždy opustil náš milovaný tatínek, tchán, švagr  
a strýc, pan

## Antonín Knížek

účastník I. a II. odboje,  
nositel stát. vyznamenání „Za vynikající práci“

Zemřel náhle, uprostřed práce věnované zpracování historie  
odboje na rodném Jičínsku, dne 3. září 1974 ve věku 84 let.  
Pohřeb žehem se koná v sobotu dne 7. září 1974 v 11 hodin  
ve velké obřadní síni krematoria ve Strašnicích.

Praha 5, Xaveriova 3

Jm é n e m r o d i n y

Ing. Helena Knížková  
snacha

Dr. Milan Knížek CSc.  
syn